

Пиер Бул

$E = mc^2$ или историята на
една идея

Великото откритие е произведение на изкуството и ние властно и непоколебимо вярваме, че сама по себе си науката е добро дело.

Робърт Опенхаймър

В началото беше Идеята. Всяко действие се съдържаше още в своя зачатък в Идеята и нищо от онова, което бе направено, не бе извършено без нея.

Идеята изкристализира в проста формула: $E=mc^2$, и така бе преведена на човешки език – всяка частица материя е равностойна на определено количество енергия, получено от произведението от нейната маса и квадрата на скоростта на светлината.

Идеята увенчаваше продължителни размишления за пространството, времето, материята и съвестта. Тя тръгваше от интуитивното прозрение, че тези елементи представляват едно добре споено цяло, а не съществуват независимо един от друг. Този първоначален проблясък и последвалите го разсъждения (които определиха и действителната стойност на Идеята) бяха възприети от твърде малко на брой умове, ала формулата $E=mc^2$ и нейният словесен израз разтърсиха света и засегнаха най-различни области на човешката мисъл.

Тук картезианецът спира и се запитва: защо сред толкова формули, научни и изобретателни, непознати и непризнати, защо именно $E=mc^2$ заблестя така ослепително на небосклона на големите идоли?

След като внимателно я изследва и постепенно отхвърли всичко, което не се отнася до нейната дълбока същност, картезианецът ще се спре на три причини за необичайно силното ѝ въздействие.

Първите две са очевидни. Те са същите, които осигуриха успеха на „Добър ден, тъга“. Като романа на Франсоаз Саган и $E=mc^2$ дълбоко развълнува тъпата; първо, защото притежаваше едно рядко качество, искам да кажа, че изразяваше една проста идея; и второ, защото тази простичка идея бе същевременно оригинална, без да е крайна. Смътно доловената истина отдавна щеше да бъде разгласена от специалистите (в случая на „Добър ден, тъга“ и в този на $E=mc^2$), ако, наред с тънкия си нюх да откриват силно въздействащи върху широките маси произведения, те притежаваха и прозорливостта да обяснят защо е така.

Третата причина е по-скрита и картезианецът трябва да впрегне всичките способности на ума и сърцето си, за да я открие; ала тя обяснява необикновения успех. Изразява се в следното: освен че е носителка на проста и оригинална, но не крайна идея, формулата $E=mc^2$ дарява на човешката душа удовлетворение от извънредно проникновен характер, като установява един съвършен, идеален закон за съответствие между материя и дух. На пръв поглед това може да изглежда объркано. Физиките например ще възразят, че ако в уравнението материята е представена от знака „m“, то в него духът не е отбелязан с нищо. Ала

специалистите имат бедно въображение. Обикновените хора не се заблудиха. В буквата „е“ и в неясния термин „енергия“, тайнствено название, което прикрива една неосезаема субстанция, податлива на хиляди превращения, те веднага интуитивно доловиха духовната същност на света.

Ако се приеме тази постановка на въпроса, картезианецът ще признае в крайна сметка посочената особеност като най-важен фактор за тържеството на формулата сред масите. Той ще забележи, че ако хармоничното съотношение между дух и материя е необходимо условие за жизнеността на всяко начинание с известен стремеж към новост или открителство в областта на художественото или научно творчество, то същото структурно равновесие все още не е достатъчно, за да предизвика въодушевлението на масите. За да ги обхване, трябва да се заемем с тайната на границата между материя и дух и да се опитаме да я обясним. Или най-малкото да подскажем с оригинални способности, които всъщност ще се окажат художествени проявления, известен закон за съответствие, чрез който да се осмисли преминаването от едното в другото. В действителност успехът на каквото и да е произведение, литературно, изобразително, музикално, архитектурно или дори чисто математическо, е пряко свързан с тънкостта на този закон и с начина, по който той се изразява.

Затова и формула, която преодолява неимоверната трудност да стилизира закона в магическа схема, свързана със знака за равенство, неизбежно ще възтържествува над всички. А когато словесният ѝ израз уточнява, че двете ѝ съставки, духовното и материалното, могат да се превръщат едно в друго и са две страни на една и съща действителност, тогава на формулата ще бъде отредена световна слава. Точно така стана и с $E=mc^2$.

Като пояснение към тези малко абстрактни съждения ще добавим следното:

Доктрината на идеализма направи известно впечатление в света; също и тази на диалектическия материализъм. Но и двете теории не уталяват напълно жаждата за ясно изразено съответствие между материя и дух.

Каноникът Бъркли¹ дърпа конците откъм страната на духа и напълно унищожава материята, което е ловко измислен, но слабо убедителен

1. Джордж Бъркли (1685–1753) – философ, субективен идеалист, епископ в Ирландия. Б. пр.

подход, а материализмът свежда духа до мъглява и неразбираема еманация от второстепенно значение. С $E=mc^2$ равновесието се възстановява, и то чрез закон, изразен със съвършена простота.

Може да се добави още: $E=mc^2$ задоволява едновременно инстинкта към мистичност и чувствените апетити на човечеството по същия начин като една катедрала; една изумителна катедрала, чиито каменни стени периодично ще се разпаднат, за да се разтворят в най-висшите абстракции – Вяра, Надежда, Милосърдие, а после отново, чрез един вечен импулс, ще придобиват материален израз, за да преизградят паметника на съвършената хармония.

$E=mc^2$ изразява и тайнството на Превъплъщението. Формулата засяга света по същия начин, както представата ни за Човека-Бог, и по същите причини, граничещи с чудото.

В заключение ще кажем, че $E=mc^2$ е самият символ на любовта; на абсолютната любов, при която се достига до непресекуващия екстаз чрез съвършеното сливане на физическото и духовното.

Цъфналите черешови дървета празнуваха рано настъпилата пролет. В далечината синята шир искреше със средиземноморски отблясъци.

Алберт Айнщайн бе настоял да направят пеша кратката екскурзия до един прочут будистки храм. И сега, на връщане, се наслаждаваше на разходката и на чистия въздух, след като бе прекарал толкова много уморителни дни в официални приеми и банкети, на които присъствуваше само за да не обиди чувствителните си домакини. Той бе привързан към простичките неща. Обичаше спокойните размисли сред природата и утринният излет щеше да му хареса повече, ако не бе обграден от голяма свита, и японците, подтиквани от изобретателната си любезност, не бяха променили естествения пейзаж, за да отдадат дължимото на великото му откритие.

Предната вечер, щом изрази желание за това посещение, стотици работници се трудиха до късно през нощта, за да украсят пътя, по който щеше да мине западният учен. Ала резултатът от старанието им да му се харесат малко го натъжаваше: от двете страни на пътеката бяха издигнати продълговати книжни плакати, които закриваха напълно изгледа, и на всеки поотделно бе изписано с огромни букви равенството $E=mc^2$.

Придружен от многобройни учени и генерали, придадени към него от Имперската академия, за да му засвидетелствуват подобаващо внимание, знатният гост на Япония пристъпяше с присъщата си гъвкава походка по пътеката, която се спускаше в лек наклон към града.

Той вървеше начело, между кмета и най-възрастния от първенците

на града. Зад тях пристъпваше японският учен Йоши, окичен с медали, а до него крачеше един от учениците му.

– Какво величие! – заяви младежът. – И каква простота има у този човек!

– Простотата е извор на величието му – отвърна Йоши и спря на място.

– Какво искате да кажете, учителю?

– Други също работеха в тази област. Един френски физик бе на косяк от откритието. В Германия доста умове почти се докосваха до истината. А когато той я оповести, първото, което си помислих аз, недостойният, бе: „Това е очевидно. Аз съм го знаел.“ Ние всички обаче затъвахме като в блато в сложни словесни формулировки. Интуитивното ни усещане се обличаше в думите: „Всичко става така, сякаш...“ А Айнщайн дойде и само каза: „Всичко е така, защото е така.“ Гениалността блясва в простотата на мисълта и се изразява пак по такъв начин.

Ученикът се поклони в знак на съгласие, после продължиха заедно с другите. Междувременно Йоши подхвърли:

– Той никога не е правил опити, за да провери истинността на теорията си.

– Възможно ли е, учителю?

– Напълно. След големия шум, предизвикан от неговата дързост, след бурята от спорове, похвали, критики, долни обиди, когато група английски астрономи откри в небесното пространство първите доказателства² за твърденията му и разгроми по такъв начин неговите хулители, той единствен сред привържениците на новата физика не заликува. Неговият гений презира насърченията и пренебрегва потвържденията на опита.

Ние, японците, не сме в състояние да разберем как може човек до такава степен да нехае за общественото мнение. Та дори сега, докато последователите му изследват небето и земята с най-усъвършенствувани уреди, за да блесне още по-ярко истината и да убедят тези, които все още не желаят да я приемат, той се затваря в кабинета си с молив и лист хартия и се опитва по чисто умозрителен път да открие други, по-съкромни тайни.

– Наистина голям творец, учителю – рече замислено ученикът.

2. Английският астроном и физик Артър Едингтън организира експедиция в Бразилия, тъй като само там може да се наблюдава пълното слънчево затъмнение през 1919 г., направените снимки потвърждават някои теоретични положения от общата теория на относителността. Б. пр.

Празничната група стигна до края на пътеката, която извеждаше на пътя. До града оставаше около километър разстояние и по цялото му протежение се бе струпал народ. Славата на чуждестранния учен се бе разнесла сред всички слоеве на населението. Неговата непринуденост, доброта и човечност предизвикваха чистосърдечен възторг сред онеправданите, а мъдростта му будеше възхищението на образованите и на младото ученолюбиво поколение, жадно за култура и напредък.

Пътят към града бе украсен като за триумфално посрещане с арки от зеленина и с наредени от двете му страни пилони с развяващи се знамена, по които пак бе изписана формулата $E=mc^2$. Край тях се тълпяха работници, кули, търговци, затворили магазините си като в ден на голям празник, и селяни, дошли от далечни краища. Всички изгаряха от нетърпение да зърнат прочутия гост и караха грамотните да разчитат магическите символи. Момиченца, пременени с най-хубавите си копринени пояси, протягаха ръце към необичайните хоругви и заедно с другите повтаряха уравнението на японски. Горди със знанието си студенти го разясняваха усърдно и множеството, хипнотизирано от тази алгебра, потръпваше от опияняващото предусещане, че разгадава великата тайна на вселената. Виждаше в нея вълшебна рецепта, която може да излекува страдащото човечество от всичките му злини.

Мистична тръпка пробяга сред струпалите се, когато на пътя се появи Айнщайн с прословутите си дълги и къдрави коси. Той пристъпваше, а хиляда уста зашепнаха молитвено формулата, в която народът бе вложил цялата си надежда: $E=mc^2$, $E=mc^2$?

Ученият въздъхна: пословичната му скромност трудно понасяше възхвалите. Приемаше ги по принуда, за да не обиди поклонниците си. Насили се да отговори с усмивка на оказаната му почит и продължи напред.

Само за едно надви той вродената си притеснителност и отказа поредната чест, която бяха приготвили за него домакините. Те уважиха желанието му да се придвижат пеша, но за последната част от разходката кметът бе поръчал луксозна рикша. Градските първенци не можеха да допуснат гостът да влезе без кола в града, където го очакваше официалното тържество. Като видя рикшата, Айнщайн неволно отстъпи назад и твърдо отказа да се качи в нея. Кметът настоя, понеже помисли, че не е добре разбран заради лошия си английски. Ала ученият поклати отрицателно глава. Тогава се приближи професор Йоши и му заговори на японски, сочейки рикшата.

– Кажете му – намеси се Айнщайн, – че разбрах поканата и

сърдечно благодаря, но не ми е възможно да я приема... За нищо на света няма да се кача в рикша – добави той разпалено едва ли не с раздражение.

Йоши го погледна с любопитство, после се поклони.

– Желанието ви ще бъде уважено, ваше превъзходителство. Първенците на града са на вашите заповеди, аз – също. Моля да ги извините. Тъй като не познават западните обичаи, те дълбоко ви обидиха. Наистина подобна каляска е твърде скромна за най-великия сред учените.

– Не това имам предвид – отвърна вече по-спокойно Айнщайн. – Напротив, рикшата е прекалено разкошна за мен. Причината за отказа ми е, че изпитвам вродено огромно уважение към човешката личност и не мога да приема да ме вози кули. За мен човекът е нещо свещено, а подобно отношение го принизява до товарното животно. Извинете ме и не настоявайте повече. Не съм в състояние да превъзмогна отвращението си.

Професор Йоши замълча и приведе почтително гръб.

– С всяка ваша дума ме убеждавате, че в много отношения ние все още сме варвари. Накарайте ме да се засрамя. Заклевам се, че повече никога няма да прибягна до такъв позорен начин на придвижване.

Така рикшата бе отпратена и свитата отново потегли, след като Йоши обясни съображенията на госта. Всички ги приеха и докато вървяха, разсъждаваха върху неговата деликатност. А тълпата, която видя случилото се с очите си, не се нуждаеше от обяснения. Тя инстинктивно бе разбрала смисъла на отказа. Новината за проявеното благородство мълниеносно обходи двойната редица от посрещани и пламенният мълвеж, който съпровождаше Айнщайн, нарастваше при всяка негова крачка.

На влизане в града той зърна покрит с килим подиум, пишно украсен с цветя и с многократно избродираната върху плат формула $E=mc^2$. Наоколо се трупаха ученици, а цяла процесия от девойки, облечени в бяло и с гирлянди в ръце, чакаше появянето му, за да го окичи. Айнщайн си рече, че ще се наложи да отговори на приветствията, които неизбежно съпътствуват подобни тържества. А на него винаги му беше трудно да се изказва пред хора и затова хвърляше отчаяни погледи наоколо.

Въпреки това не можеше да не се трогне от искрената обич, прозираща във всяка проява на уважение от страна на домакините. Очакваше го още една, последна изненада. От небето внезапно се изсипа дъжд от бели цветя и цялата група потъна във водопад от нежни листици, заструял от безшумно кръжащите планери. Айнщайн пресметна, че за това

зрелище са били унищожени цели насаждения от черешови дървета, а в брането са участвували всички местни жители. Развълнува се до сълзи.

Приказният белоструй не секна, докато официалните лица не се качиха на подиума, съпроводени от първите тактове от европейските химни, които те трябваше да изслушат прави. Земята бе вече покрита като с цветен килим, а тук-там все още кръжаха отделни венчелистчета. Тъкмо тогава внезапна тревога обхвана Айнщайн: та той не знаеше най-важното, за да може да произнесе няколкото думи на благодарност, които прилежно редеше наум. Наведе се към професор Йоши и тихичко му заговори:

– Извинете ме, професоре. Не бих искал да наскърбя хората, които ми устройиха такова великолепно посрещане, но се оказва, че съм забравил името на града.

Направо се срамувам от ужасната си памет.

– Ваше превъзходителство – усмихна се Йоши, – виновни са нашите японски имена, които навярно звучат необичайно за европейца. А в главата си вие съхранявате толкова ценни знания, че не би било позволено да се обременявате с незначителни подробности. Градът, който ви посреща днес, не е забележителен с нищо. За в бъдеще обаче най-голямата му слава ще бъде, че ви е приел и почел, макар и не съвсем подобаващо за вашето достойнство. Единствено по тази причина може да остане жив в спомените на хората и най-вече във вашата памет. Нарича се Хиросима.

Айнщайн трескаво затършува из джобовете си, търсейки, разбира се, безуспешно несъществуващия бележник. Накрая измъкна някакво листче хартия с изписани по него алгебрични знаци.

– Ще си отбележа името за по-сигурно – рече той. – Хи-ро-ши-ма. Благодаря ви, професоре. Няма да го забравя.

В една ноемврийска вечер на 1938 година професор Лучези от италианската школа очакваше заедно с жена си телефонен разговор с чужбина. Получил бе поканата сутринта и сега нервно крачеше из стаята.

– А ако се окаже най-обикновено обаждане? – спря се той изведнъж.

– Обикновено, от Стокхолм – надали – усъмни се Роза.

– Да, вярно, от Стокхолм може да бъде само за наградата. Ах, Роза, не заради славата, която носи една Нобелова награда, се вълнувам, кълна ти се. Аз работя безкористно.

– Знам, Енрико. И това е добре известно на всичките ти приятели.

– Каква голяма радост ще бъде, ако след толкова години борба

новата физика се наложи най-после в света. След връчването на подобно отличие те ще признаят заблужденията си. Ще разберат, ще приемат, че...

– Греша, Енрико, както винаги, щом става дума за поведението на хората. Фашистите нищо няма да разберат, защото не искат да разберат и никога няма да приемат, че $E=mc^2$. За тях най-важното е да държат народа окован във вериги и единствено това определя убежденията им. Мусолини все повече се поставя в услуга на Хитлер и подражава в своята тирания на немския диктатор. В Германия преследват всички наши съмишленици, дори самият Айнщайн трябваше да избяга след толкова много други учени.

– Имаш право – отговори тихо Лучези. – Независимо дали ще получиш наградата или не, наложително е да се махнем оттук. Но именно тя би улеснила заминаването ни.

– Да. Поне за известно време фашистите ще се почувствуват поласкани във високомерието си, че я получава един италианец. И ние ще можем спокойно да изпълним намеренията си.

Телефонът извънтя. Лучези се спусна към него, а Роза посегна към допълнителната слушалка. Обаждаше се секретарят на Шведската академия на науките и поводът действително бе присъждането на Нобеловата награда. Тръпнещи от вълнение, двамата изслушаха пояснителния текст:

„На професор Лучези от Рим за неговите научни открития и за изследователската му работа в областта на еквивалентността на енергията и материята, благодарение на която в едно по-далечно бъдеще ще стане възможно резултатното им взаимопревръщане.“

С това разговорът приключи и Лучези и Роза буйно се разцелуваха. Отличието увенчаваше неколкогодишните им общи усилия. Сега трябваше да се приготвят, за да посрещнат неколцината верни приятели, които, предупредени от Роза, щяха да отпразнуват заедно с тях щастливото събитие. Противно на обичайното си хладнокръвие, Лучези толкова много се развълнува, че се наложи да изпие една голяма чаша с кианти, за да се поуспокои. И чак тогава отиде да се преоблече. Успехът и сгриващото червено вино дълбоко го разчувствуваха и неусетно за самия него цялото му минало изплува в съзнанието му. Той отново се върна към времето, когато отхвърли лъжливия блясък на светския живот и пое по суровия път, към който го тласкаше тайнствена сила.

Няколко години след Първата световна война властен повик промени внезапно и коренно живота на Лучези. Беше на двадесет години.

Потомък на римски аристократи, той немного прилежно се готвеше за литературното поприще, поделайки времето си между лекото следване и повърхностните забавления на младежите от своето съсловие. Отличаваше се все пак от тях с неясна склонност към откривателство, която се свеждаше до плахи поетични опити, не толкова бездарни, колкото на останалите му приятели. Стихотворните наброски обаче го изпълваха с дълбоко чувство на неудовлетворение и макар да ги преработваше безрой път, накрая винаги ги унищожаваше.

Получи откровението в една модна книжарница, където бе влязъл да разгледа богато илюстрирани книги. И тъкмо се готвеше да си тръгне, разочарован и отегчен от заниманието, което не му бе доставило очакваната наслада, когато зърна на една лавица, сякаш нарочно захвърлени там, няколко еднакви томчета със сиви корици. Спря се, без да разбира какво го кара да постъпва така, върна се назад и сочейки ги с пръст, попита:

– Какво е това?

– Изпратено ми е по погрешка, сеньор – услужливо му обясни книжарят. – Аз нямам купувачи за подобни издания. Това е теорията на Айнщайн, в повече екземпляри... Но да не ви прилоша?

Въпросът бе предизвикан от странното държане на Лучези, който, разгръщайки небрежно една от сивите книги, неочаквано преbledня и сложи ръка на сърцето си, като че искаше да потисне силно вълнение. Той дори не забелязваше книжаря, който го наблюдаваше с действителна тревога. Усещаше как краката му се подкосяват и тръпки пробягват по цялото му тяло. По средата на страницата, предшествувано от тайнствена свита гръцки букви и от още по-неразбираеми знаци, случайно зърнатото уравнение $E=mc^2$ бе задържало погледа му и той стоеше като омагьосан.

Само за едно мигновение бе окован чрез всичките си сетива. Подсъзнателно долавяше излъчването на нов свят, чието великолепие го заслепяваше, и в неговата светлина бледите подобия на удоволствия, които бе изпитвал дотогава, безвъзвратно се стопиха. Великолепието идеше от лъчезарието на възвишени истини, които той още не проумяваше, но предугаждаше свещения им смисъл по опиянението, в което го потапяше откровението, по неговото вълшебство, така че вътрешното му разтърсване се подсилваше от възбудата, съпровождаща откритието, и от неудържимия стремеж към завоевания на духа. В екстаза му имаше нещо и от плътското желание. Спомняше си, че бе изпитал подобна омая при първата си любов; но сегашното чувство бе несравнимо по-

могъщо и с привкуса на окончателното и необратимо решение, на което щеше да подчини целия си живот. Още дълги минути остана занемял и вцепенен; после трескаво заразгръща книгата. Пак изпадна в съзерцание пред думите „пространство“, „време“, „материя“, „енергия“. Докато накрая грабна всички екземпляри и заяви:

– Купувам ги.

– Сеньор – опита се да възрази книжарят, изпаднал в още по-голямо недоумение, – смее да забележа, че вземате бройки от едно и също заглавие. Знам, че тънката интелигентност на ваша светлост се подхранва с произведения от различни жанрове, но може би да не ме разбрахте добре. Ще повторя, че книгата е предназначена за тесни специалисти. Ако се интересувате от съвременните теории по физика, имам три-четири научнопопулярни издания, които са разбираеми и много по-приятни за четене...

– Купувам и тях – отсече Лучези. – Дайте ми всичко отпечатано досега върху теорията на относителността и ми препоръчайте специализирана книжарница, където да намеря необходимото по въпроса.

Натоварен с тежкия пакет, Лучези крачеше припряно. Дотук не бе разсъждавал. Към дома му го пришпорваше трескаво желание – бързаше да се затвори в стаята си, за да открие богатствата, които притискаше сега под мишница, и целият потръпваше при техния допир. Ала изведнъж се спря от внезапно споходилата го мисъл и пое в друга посока. Смяташе, че първо трябва да извърши една решителна стъпка, да изпълни неотложен дълг. И все така забързан, влезе в потъналия сред рози разкошен дом на графиня София Джиберти, негова любовница от един месец насам.

Разрешено му бе да я посещава по всяко време на деня и нощта. Камериерката Роза, висока черноока девойка, слаба и сдържана, която графинята бе избрала заради невзрачната ѝ външност, го посрещна, без да задава въпроси, и го въведе в салона. Лучези дори не я погледна, толкова много бе погълнат от собствените си мисли. Тогава влезе София по пеньоар и се спусна да го прегърне.

– Не те очаквах днес следобед, Енрико. Тъкмо приготвих багажа си. Ще бъда готова утре сутринта.

На следващия ден трябваше да заминат на почивка в планината. Лучези отвърна поглед.

– Не мога да тръгна.

– Но, скъпи, нали така се уговорихме. Сигурно имаш важна работа утре. Няма значение.

И тя понечи да го целуне. Възпря я и отвърна твърдо:

– Нито утре, нито вдругиден, нито по-нататък.

София пребледня и го погледна слисано.

– Няма да се виждаме повече – продължи той със страстно настървение. – Дойдох, за да ти го кажа.

Графинята притисна ръка към сърцето си, но запази спокойствие.

– Оценявам поне откровеността ти, Енрико – рече тя с болка в гласа. – Трябваше да го очаквам, но не мислех, че ще ти омръзна толкова скоро. Не губиш излишно време. Естествено, има друга жена, нали?

Беше по-възрастна от него и му говореше с почти майчинска нежност. Лучези поклати глава.

– Не става въпрос за жена – обясни той, но срещна невярващ поглед.

– Можеш да ми го кажеш, Енрико, няма да се разсърдя. Но не би трябвало да ме лишаваш от тези петнадесет дни на планина.

– Невъзможно е! – нетърпеливо възрази младежът. – Нямам минута за губене.

– За губене! Жесток си... О, Енрико – умолително настоя тя, – да заминем утре. Дай ми две седмици отсрочка, после си свободен. Ще се разделим, без да те укорявам за нищо, кълна ти се.

Прегърна го, притисна се към него, отметнала назад глава с разпуснати коси, като се опитваше да надникне в очите му.

Лучези дори не се възпротиви, стоеше безучастен.

– Та ти не ме и забелязваш – сепна се тя отчаяно. – Нима толкова бързо забрави изминалия месец? Искам да знам коя е тя и каква власт има над теб!

Докато още говореше, силно разстроена, графиня Джиберти неволно закачи пакета с книги, които Енрико продължаваше да стиска под мишница. Хартията се разкъса и екземплярите се разпиляха по килима. Младежът се наведе да ги събере, но бе изпреварен. Коленичила, жената се пресегна към произведението на Айнщайн, после се изправи бавно, държейки го на височината на очите си.

– „Теория на относителността“ – прочете тя гласно. – Не може да бъде!

Гневният вик, който се изтръгна от устата ѝ, не напомняше с нищо за тъжните протести срещу вероятната съперница.

– Енрико... нима ще ми кажеш, че ме изоставяш заради това? – продължи тя с гняв и възмущение, а пръстите ѝ мачкаха сивата корица.

– Да – отговори Лучези. – Аз вече ти обясних, не става дума за

жена.

– Мерзавец! – изкрещя София, скачайки на крака. – Какъв срам за мен! Луда бях, че те допуснах в леглото си! Как не се досетих. Ти винаги си бил склонен към най-долна поквара. Досега не са ме унижавали така. Нямах да се чувствавам толкова зле, ако ме изоставяше заради някое хубаво момиче. Махай се, нещастнико! Трябва да измия тялото си, което ти омърси, и да прекадя с тамян, та да прочистя дома си от твоето присъствие!

Пренебрегнатата красавица бе извън себе си от ярост. Ругаше най-цинично и щеше да накъса всички книги, ако Лучези не ги бе изтръгнал от ръцете ѝ, подпомогнат от Роза, която бе дотичала при гневната врява. С последни сили графинята го заплю в лицето и се строполи на дивана, обхваната от нервен пристъп.

Ала Лучези почти не се смути от животинския изблик на тази жена, принадлежаща към една невежа класа, която сега му вдъхваше отвращение, и той твърдо бе решил да скъса с нея. През последните два часа бе вътрешно съзрял. Обидите дори не го засегнаха, а цялата сцена просто будеше у него кротката тъга, която изпитва ученият пред дълбокото заблуждение. Вече се чувствуваше с извисена душа. Сви рамене, въздъхна и вземайки пакета с книги, тръгна, без да се обърне.

Поведението на благородната графиня разкриваше детинската суетност на прослойката, към която доскоро той принадлежеше, както и ожесточението ѝ да се противопоставя на всяка способност за мислене. Младият мъж потръпна, спомняйки си с горчивина как до вчера самият той участвуваше в глупавите и кощунствени шеги, с които другарите му обругаваха новите научни теории. Не проумяваше, че е могъл да се държи толкова недостойно. Но всяко откровение води до отхвърлянето на предишните състояния на духа и запазва от тях само неясен и отблъскващ спомен.

Прибра се къщи, изгарящ от нетърпение да се заеме с новото дело. Ала още същата вечер трябваше да понесе нова проява на ненавист, предизвикана от $E=mc^2$ – формулата, която пламенната му природа виждаше в мечтите си като непресъхващ извор на справедливост и щастие, на дръзки и благородни начинания, осъществявани в един пречистен от науката свят, към който той неудържимо се стремеше.

Освободи прислугата, разгърна произведението на Айнщайн и потъна в сладостно съзерцание на символите. Утре щеше да си изготви план за работа. Днес обаче искаше още малко да се порадва със сърцето си на чистото излъчване на неразгаданите тайни.

Бе обхванат от такова всепоглъщащо обожание, че не чу първото позвъняване на входната врата. Но посетителите бяха настойчиви, той се стресна, прокара ръка по челото, спомни си, че е сам вкъщи, и отиде да отвори, пристъпвайки като лунатик. Бяха Джулио, родният брат на София, и Мартинели, двама от старите му другари в развлеченията; двама от най-красивите представители на златната и безочлива младеж на Рим. Освен това те се занимаваха с политика и поддържаха връзки с фашистката партия.

Лучези веднага усети враждебността им. Прииска му се да затръшне вратата, но си рече, че е недостойно за току-що откритото му призвание да бяга от опасността. Новата му вяра вече го подтикваше към мъченичество.

– Тук ли е наистина домът на Енрико Лучези? – саркастично попита Джулио.

– Какво ви кара да се съмнявате?

– Някои слухове...

Неканените гости влязоха и Лучези бавно ги последва, свивайки рамене.

– Дойдох, за да получа обяснение – заяви Джулио, след като двамата се настаниха в салона.

– По какъв повод?

– София ми каза, че...

– Виж какво има тук – прекъсна го Мартинели, зърнал разтворената книга върху масата.

Двамата младежи се надвесиха над нея и с отвращение погледнаха формулата $E=mc^2$.

Джулио полека се изправи с пламнали страни.

– Значи е вярно!

– Да, вярно е – потвърди Лучези.

– Въобразяваш си, че ще останеш в нашата компания и ще четеш такива позорни книги, така ли?

– Те не са позорни – спокойно възрази домакинът. – В тях се изследват реалности, към които се стремя, след като досега съм гонил химери. Те ми дават жадуваната истина. А колкото до вашата компания, няма да бъде повече в нея. Днес разговаряме за последен път, освен ако и вас не осени просветлението.

– Не понасям такъв език! – ревна Джулио. – И не сме дошли, за да те връщаме към нашите, куче! Ти заслужаваш само наказание.

Пристъпи и удари звучна плесница на Лучези по дясната буза.

Почака малко, надявайки се на някаква реакция, но потърпевшият усмихнато скръсти ръце върху гърдите си и обърна лявата си страна. Влиянието на $E=mc^2$ бе превърнало толкова буйния момък в апостол на ненасилието.

Тогава яростта на другите двама надмина всякакви граници. Те безмилостно се нахвърлиха върху новия мъченик. Налагаха го с юмруци и с всичко, което им попаднеше подръка, а когато го повалиха на пода, продължиха с ритници. Пребиха го така, че той целият се превърна в една кървяща рана. Разкъсаха дрехите му, изпочупиха огледал ата., раздраха картините, опустошиха цялата къща. Не бяха на себе си и хулите им се носеха като животински рев. Докато методично съсипваха всичко наоколо, забравили дори за Лучези, той мълчаливо ги следеше изпод подпухналите си клепащи и ги окайваше.

Когато най-после си тръгнаха, задъхани и без да пропуснат няколко последни презрителни ритника, Лучези се довлече до масата. Толкова голямо бе ожесточението на нападателите му, че бяха подминали основния обект на гнева си. Като по чудо трудът на Айнщайн се бе запазил непокътнат сред другите нахъсани книги. Той благоговейно го взе и с треперещи пръсти го измъкна от ужасяващия безпорядък. Почти ослепен от ударите, с насинено тяло, дълго стоя неподвижно, за да се съвземе, ала и за да си даде сметка каква тежка битка го очаква занапред.

– Извинете, сеньор...

Вече не беше сам. Потръпна, като си помисли, че ония пак се връщат; но гласът бе женски и в него нямаше враждебност.

– Извинете, че влязох така, сеньор, но идвах да се срещна с вас. Вратата беше отворена, видях изпочупените мебели. Усъмних се да не е станало някакво нещастие и вие да се нуждаете от помощ...

– Помощта е вътре в мен – прошепна Лучези и си каза, че е чувал този глас.

С голямо усилие отвори очи. Изпод насинените си клепащи зърна източена фигура, тя не му бе непозната; но така и не можа да назове по име лицето, което виждаше като в мъгла.

– Ако позволите ... – рече жената и се приближи до него. – Бих искала да ви помогна...

Пресегна се и избърса с носна кърпа кръвта от устата му. Лучези сякаш свикваше с болката и погледът му започна да се прояснява. Тогава я позна.

– Роза, камериерката на... – не довърши той и я отблъсна с ръка, а лицето му стана строго. – Излишно е да идвате. Ще кажете на

госпожата, че няма да променя решението си.

– Аз не работя вече при нея. Напуснах преди час.

– Значи не тя ви изпраща.

– Никои не ме изпраща. Дойдох...

Лучези изненадано се вгледа в младата жена. Чак сега, различавайки лека-полека чертите ѝ, с недоумение се запита защо никога не бе забелязвал това лице. Не бе красиво – иронично се усмихна при мисълта за тщеславието, вложено в тази дума, – но макар слабо и дори костеливо, притежаваше особено, рядко излъчване, за което той неочаквано бе придобил сетива, затова изпита дълбоко вълнение: лицето ѝ бе интелигентно.

– Неволно чух част от спора ви с госпожата – продължи тя с известно притеснение. – Когато влязох, видях книгите по пода и не се въздържах да прочета заглавията... Разбрах всичко, изпитах истинска почуда и се възхитих от вас... Трябва да ви кажа, сеньор, че не съм съвсем неука. Имам известни познания по математика и физика.

– Вие! Една камериерка!

– Завършила съм висше образование – призна Роза, като се изчерви и наведе глава.

– Нима е възможно? – възкликна възхитено Лучези.

– Да, ето дипломата ми... Криех я, защото госпожата щеше да ме изгони, ако узнаеше, а мястото беше добро.

– Физичка, значи!

– О, с твърде скромни възможности. Струва ми се, че нищо не знам. И по-специално не съм запозната с теорията на относителността, която е изхвърлена от официалните учебни програми; но днес усетих, че ме привлича като магнит. Изоставих професията си, защото тя не ми осигуряваше сносен живот, ала сега съжалявам. Като видях тази книга, в мен лумна огън, който смятах за отдавна угаснал. Искам отново да уча и непозната сила ме тласна към вас.

– Бог те изпраща! – провикна се Лучези, който, забравил за раните си, крачеше из стаята. – Да се срещнем именно в деня, в който аз открих за себе си пътя към Дамаск³, е истинско чудо, Роза. Второто чудо. Ще работим заедно и никога няма да се разделяме. Ти си ангелът на знанието, чието присъствие ми е така необходимо; прозорливият помощник, от когото се нуждая, за да напътствува първите ми стъпки.

3. Т.е. пътя на истината. Метафората е свързана с просветлението, което получава в Дамаск свети Петър. Бел. пр.

– Вярно ще ви служи, но не съм особено умна, сеньор. Ще трябва много да работя, за да разбера и малкото. Днес ми стана ясно, че вие сте гений, който с ведра лекота ще проникне във всички истини.

– Ще бъдеш моя съратница. Ще станеш моя жена. Ти си моя жена, Роза.

Хвърлиха се в прегръдките си. Нямаха нужда от дълги речи, за да се разберат. Нали горяха с един и същи плам. И времето престана да съществува за тях.

След час на пълна забрава, усещайки как Лучези потреперва, Роза се върна към действителността и се укори за егоизма си. Захвана се да превърже раните му и докато вършеше необходимото, се възмущаваше от жестокостта на враговете им.

– Добре са те подредили, Енрико. Сякаш дяволът те е нарочил.

– Те са "по-лоши и от дявола – отвърна той, вече обхванат от присъпите на треската. – Слепи и невежи съществата... Уви, и аз бях сляп и все още съм невежа... Чакат ни трудни времена – на смутове и гонения. В Италия Мусолини е поставен на власт от силите на злото, за да се опълчи срещу идеята за относителността и формулата $E=mc^2$, знам това със сигурност. Но ние ще се борим. Не може да не възтържествува истината.

– Да, ще се борим – викна Роза. – И аз ще воювам заедно с теб. Ще им върнем на тези варвари двойно и тройно заради побоя, който ти нанесоха...

Лучези я загледа мълчаливо. Лицето му сякаш беше осветено отвътре и на устните му се появи ангелска усмивка, в която бе събрано цялото благородство на новата му вяра.

– Не, любов моя – рече той нежно, – ти не мислиш това, което казваш с толкова омраза. Нито ти, нито аз, нито който да е от последователите на новата физика не бива да прибъгва до позорните средства на противниците ни. Обединени сме от една благородна идея и ще се запазим неопетнени. Разбира се, че ще се борим, защото каузата ни е в името на човечеството, и ще победим. Но ще водим битка с нашите оръжия, кои то са по-силни и по-действени. А те са научното мислене, логичната причинност, убеждението, доведеният до край експеримент. Именно така ще накараме италианският народ и целият свят да приемат истината; а после лека-полека да се освободят от оковите и да отхвърлят игото на тираните.

– По-добър човек от мен си, Енрико, и имаш право.

– Та нима $E=mc^2$ не е формулата на любовта и справедливостта? С

любов ще отвърнем на омразата, справедливостта ще противопоставим на неправдата, с нежност и доброта ще дадем отпор на насилието. Така ще стигнем до Победата.

Роза, която вече бе превързала раните му, се притисна към него и го целуна.

– Ще бъда с теб докрай, кълна се, Енрико... Но кажи ми, няма ли все пак да съжаляваш за предишния си начин на живот?

– Няма – отговори бойко Лучези. – Изпитвам само презрение към фалшивия свят, към който съм принадлежал.

– Графиня Джиберти е по-красива от мен – тихичко добави Роза. – И нейната гръд е по-заоблена от моята.

– О, Роза, твоята гръд потръпва от нашата обща страст; С ужас си спомням как съм се докосвал до тяло, лишено от душа.

– Щастие мое!

Любиха се цяла нощ с ласки, незнайни от простосмъртните, изпитвани само от ония, които свързва не само плътта, но и духът. Станаха призори. Желанието за работа ги накара да забравят умората.

Лучези се бе преоблякъл. Изтръгна се от мислите си и се ослуша. Долу, в трапезарията, Роза подреждаше масата. Но тъй като гостите все още не бяха пристигнали, той се настани в едно кресло и отново се върна към спомените си.

В дните, последвали внезапното му просветление, той продаде разкошния си дом и раздаде богатството си на бедните. Ако трябва да кажем истината, изпита известно колебание, преди да се лиши от всичко, защото парите, макар и презрени, можеха да му помогнат да осъществи плановете си. Но пречистената му съвест не позволяваше вече компромиси и вътрешен глас му нашепваше: „Непридобитото чрез ума не е в състояние да служи на разума.“ Така че младият мъж се ограничи с най-необходимото, за да преживее известно време и да купува нужните му учебници и справочници. Роза бе пожелала да се издържа сама от частни уроци и не му беше в тежест. Освободен по този начин от всичко, той се премести в една таванска стаичка и ревностно залегна над математика, механика и физика. През първия месец бе така погълнат от заниманията си, че Роза трябваше насила да го кара да се храни, а той дори не усещаше студа в неотоплената бърлога през онази мразовита зима.

Жена му се оказа права. Лучези не само притежаваше висока интелигентност, за да се справи без затруднение с теоретичните изложения и да осмисли най-абстрактните доказателства, той носеше в себе си и онава друго, което прави един учен гениален. Никога не се задоволяваше с

известни истини; постоянно будното му въображение отиваше по-далеч, разглеждаше под неочакван ъгъл даденостите на проблема, позоваваше се на нови съображения, за да стигне до собствено решение, единственото, което го удовлетворяваше.

Така, още докато изучаваше под ръководството на Роза основите на класическата физика, положени от предишните поколения, той вече долавяше неистинността на понятията и го доказваше на младата си учителка, която, очарована, твърде скоро се превърна в негова ученичка и съмишленичка. Формулата $E=mc^2$, магическа пътеводна нишка, не му позволяваше да се отклонява в грешна посока. Накратко казано, необходими му бяха по-малко от две години – срока, който сам си бе определил, – за да се запознае с постиженията на класическата физика, да разбере, а не да предусеща, че повечето научни твърдения са лъжа, и дълбоко да осмисли мъдростта и истината, заложени в теорията, която се бе разкрила пред сетивата му в оня паметен ден.

Тогава дойде време да помисли за полагагането на изпити. Беше решил, че за него науката ще бъде едновременно призвание и средство за препитание. Трябваша му официални звания, за да продължи по-нататък своята подготовка. Стигна дотам, че се застави със сълзи на очи да се преструва пред изпитната комисия – тя не биваше да разбере, че отхвърля остарелите й разбирания, още по-малко да се сблъска с новата му вяра в относителността, недопустима в лоното на италианския университет. Така, благодарение на своята хитрост, той не бе обвинен в интелектуална безнравственост; а понеже междувременно го бяха забравили в лекомисленото висше общество, безпрепятствено се представи на изпитите, издържа ги с отличие във всички кръгове и още съвсем млад получи назначение за преподавател в провинцията.

Там прекара няколко години, като неуморно работеше над себе си. С нежелание преподаваше по официалната програма, но затова пък тайно посвещаваше в новата физика млади хора, достойни да се запознаят с нея. Намери време да продължи и теоретичните си изследвания, започна да сътрудничи на международните специализирани списания с важни научни съобщения. В тях вярата му в теорията на относителността се проявяваше открито и това скоро привлече вниманието на големите учени от свободния свят.

След тези години на упорит труд той бе преместен в университета в Рим. И не защото огъналото се пред фашизма академично ръководство приемаше теорията му, престанала отдавна да бъде тайна, а понеже с многобройните чуждестранни награди той вече си бе извоювал

известността на голям учен. Правителството понасяше неговото присъствие, както търпеше другите знаменитости, с надеждата да сподели, в една или друга степен, тяхната слава. Лучези обаче не се заблуждаваше, та нали и Примо Кариера⁴ получаваше държавните отличия по същата причина. Ала рано или късно маската щеше да падне. И затова, вслушвайки се в съветите на Роза, той осуетяваше всички опити за предизвикателство и продължаваше да посвещава само колегите си от другите страни в най-важните резултати от своята работа.

Голямата идея му бе хрумнала в Рим; отначало в най-общи линии, но постепенно се очертаваше все по-ясно, докато се превърна в строен план, обсебващ цялата му дейност. Предусещаше сполуката и за него тя стана най-възвишената цел в живота му.

И така, това се случи в Рим. Спомни си с усмивка за неясни душевни терзания, за копнежи, колебания, които са били просто настоятелни подтици от приемащата вече образ мисъл.

Тогаваше работеше с двама асистенти – жена си Роза, неотменния Му помощник, и младия физик Спалино, у когото бе открил бляскав ум и способност да овладее новите теории. Нямахте тайни от своите съмишленици. Те го съпътстваха в размислите му, в бавния напредък на трудни умозаклучения. Така че и двамата забелязаха как от известно време нещо го измъчва: вечер, когато се събираха за обичайните си разговори, той вече не се палеше толкова. Отгатвайки причината за тревогата му, те самите бяха не по-малко неспокойни от него.

Не съмнението обаче пораждаше потискащата тъга у Лучези, както ставаше при повечето физици релятивисти. А слабото разпространение на формулата $E=mc^2$ сред масите. Трудът на Айнщайн бе откровение за света, любов от пръв поглед, но след това, като изключим няколкото посветени, които продължаваха да го боготворят тихомълком, народът потъна в предишното безразличие към науката и престана да се вълнува. Той не признаваше хората, които работят за него. В авторитарните държави правителствата бяха прибягнали до вероломни средства, за да се преборят с идеята. Бяха я осмели и посредственото множество се бе отвърнало от нея със свиване на рамене.

Онази вечер, когато тримата отново се озоваха в кабинета на Лучези, Роза постави ребром въпроса.

– Ние основно разработихме теорията на относителността – рече

4. Известен италиански боксьор (1906–1969), свръхтежка категория, радвал се на специалното благоволение на Мусолини. Б. пр.

тя. – Ти, Енрико, запечата върху хартия вълшебното извеждане на формулата. Засега не можем да отидем по-далеч, а и народът не ни следва. Въпреки усилията ни, истината бе разпространена в нищожни размери.

– Така е, учителю – подкрепи я Спалино. – Народът не се задоволява с логика и не оценява безпогрешните ни доказателства. За да се присъедини към нас, за да направи своя формулата, която ще му донесе свобода, той иска осезаеми доводи. Астрономическите наблюдения от 1919 година бяха първата крачка по пътя на експерименталната проверка, но оттогава насам не е направено нищо повече и такива измервания продължават да интересуват само специалистите.

– Знаем – отговори Лучези. – И затова съм толкова потиснат. Отдавна смятам, че би трябвало...

Не довърши изречението и замълча. Точно в този миг, спомняше си го добре, ясна и завършена, в съзнанието му се откри онзи мисъл, която с изплъзващите се като в мъгла съставки го терзаеше ден и нощ. Роза и Спалино отгатваха по лицето му венценозното усилие на претворяването. Чертите му се изостриха, преждевременните бръчки по челото се вдълбаха още повече. Погледът му сякаш проникваше отвъд границите на пространството.

Върните му съмишленици го наблюдаваха мълчаливо. Роза не си спомняше да го е виждала друг път толкова дълбоко развълнуван. Изведнъж той се изтръгна от странното си състояние. Обхвана го дълбоко спокойствие и усмивка озари неочаквано умиротвореното му лице.

– Открих – рече той протичко.

Роза и Спалино го гледаха, но не смееха да питат за нищо.

– Ето какво трябва да направим – продължи Лучези. – Свърши времето на умозрителността и чистото теоретизиране; вие сами сте го почувствували. Трябва да действваме, за да възтържествува вярата ни. Нали физиката е нашето поле за изява! Затова ще осъществим следното. Принципът е безкрайно прост. И тази пределна яснота ми попречи толкова дълго време да го осмисля. Слушайте: $E=mc^2$. Енергия и материя са равностойни. Енергията и материята могат да се превръщат една в друга. За да бъде убедено човечеството в това, задачата на учения се определя от самата формула. Ние трябва...

Пак замълча, а после махна със свита в юмрук ръка, сякаш за да подчертае дръзката си мисъл, и продължи:

– Трябва да създадем материя, разбирате ли? Да създадем материя, получена от енергия. Трябва да съберем, да кондензираме невидимата енергия, пръсната из света, която се губи безполезно всяка минута, и да

я превърнем в материя, в устойчива материя, видима и осезаема, та всяко човешко същество да може да я зърне и да я пипне. Тогава вече никой няма да отрича истината.

Настъпи продължително мълчание. Роза и Спалино имаха нужда да размислят, за да обхванат цялото значение на чутите думи.

– Учителю – каза най-после младият физик, – пред такава грандиозна програма всякакъв коментар би прозвучал смешно. Прекланям се пред силата и дързостта, но изтръпвам при мисълта за трудностите, които ни очакват.

– Трудностите – намеси се разпалено Роза – са създадени от природата, за да вдъхновяват в най-висша степен гения на изследователя.

– Точно така – подкрепи я Лучези. – Няма нищо по-чуждо на духа на учения и на артиста от леснодостъпното. Трябва да се стремим към най-трудната цел и тя...

– ...е същевременно най-благородната, Енрико; и разбрах мисълта ти. На хаоса от разпадането на материята да противопоставим реда на синтеза, да градим, да създаваме, това очевидно влиза в рамките на нашата научна задача.

Спалино отстъпи пред доводите им. И още същата вечер се захвана за работа.

Начинанието се оказа по-трудно и изискваше много повече време, отколкото предполагаша. Преди да се помисли за създаването на материя, налагаше се самата тя да се изучи; да се разложи на атоми, а после те да се разделят на най-малките съставлящи ги частици. В този първи етап изникваха пречки на всяка крачка. Бяха още твърде далеч от крайния резултат, но някои открития затвърждаваха у Лучези убеждението, че е на прав път, и той бе изпълнен с вяра в успеха на делото. Нуждаеше се обаче от повече средства, които италианското правителство, все по-враждебно настроено към него, никога не би му отпуснало. Тази необходимост бе една от причините, които го подтикнаха да напусне родината си.

Междувременно той бе пътувал доста, и бе разбрал, че релативистите не бива повече да работят откъснати един от друг, а самият той трябва да следи какво става в изследователските центрове по света. Влизайки във връзка с някои научни кръгове, Лучези преживя една голяма изненада и едно малко разочарование. Установи, че идеята, която смяташе действително само за своя и я разработваше единствено с двамата си верни помощници, тази същата идея бе хрумнала на почти

всички физици, достойни да бъдат наречени такива, във всички страни. Те до един бяха стигнали до мисълта, повече или по-малко ясно изразена, да проверят експериментално уравнението на Айнщайн, създавайки от енергията материя. След миг на неовладян яд Лучези се засрами от егоизма си. Преследваната цел бе толкова благородна, че не допускаше индивидуализъм, напротив, размахът на делото сам по себе си изискваше сътрудничество. Запозна се най-подробно с изследванията на колегите си и тогава изпита истинско облекчение. Нямаше съмнение, че той сериозно ги бе изпреварил. Те работеха слепешката, все още не знаеха откъде да вземат необходимата енергия за успешното провеждане на опита. А Лучези знаеше.

От долния етаж долетяха гласове. Пристигаха гостите – неколцина физици, които се бяха сблизихи поради еднаквите си разбирания и бяха признали Лучези за свой ръководител.

А той прогони спомените си и се приготви да приеме поздравлението им. На влизане в салона си помисли за предстоящото пътуване. Отиването му в Стокхолм ще бъде повод да излезе от Италия и да не се връща повече там. Америка го зовеше. Преди това обаче щеше да използва случая, за да се срещне с някои европейски колеги и да се запознае с последните им изследвания.

Не можеше да бъде другояче; и затова бе твърде наивно от страна на Лучези да се изненадва. По онова време всички последователи на новата физика се бяха посветили на работа, насочена само към едно: създаването на материя от разпръснатата из света енергия. Беше неизбежно. Почти религиозната им вяра във формулата $E=mc^2$ и съляпото упорство и злонамереност на враговете им трябваше неминуемо, рано или късно, да ги изкушат да извършат показан опит. От друга страна, техният дух, който жадуваше за напредък и освобождаване на човечеството чрез науката, определяше избора им във възможните решения на даден проблем; а то бе единствено конструктивното решение. И те го приеха инстинктивно, без ни най-малко колебание. Произтичащите от него трудности бяха за тях, по подобие на Лучези, само подтик за работа.

Така че по своята същност безбройните опити, извършвани през тази 1938 година из всички научни центрове по света, бяха най-недвусмислени. Само повърхностен човек можеше да бъде подведен от изрази като разцепване ядрото на атома, експлозия на частиците, бомбардиране на атоми с други атоми, наречени снаряди, разпадане на атома. Те бяха заблуждаващи привидности. Логическото мислене водеше до заключението, че тъй варварската артилерия е необходима на предварителния

етап от осъществяването на великия проект – дисекцията, разлагането на отделните съставки задължително предхождаха съзидателния синтез.

Придружен от съпругата си и другия си верен съратник, Лучези напусна Италия, за да получи Нобеловата награда, и твърдо решен да не се завръща повече в родината си, мина през Норвегия, където щеше да се срещне с една от най-видните личности в науката по онова време, професор Сборг. В дома му го очакваше малка група изследователи от различни националности, които желаеха да се запознаят с него.

Още при влизането им професорът се завтече към Лучези и Роза с такова нетърпение, че то най-красноречиво показва уважението, на което се радваше италианският учен в чужбина. Домакинът ги посрещна с весела шега, придружена от гръмкия му смях, станал пословичен сред приятелите му. Професор Сборг бе известен колкото заради заслугите си в науката (бе на петдесет години, а отдавна вече бе носител на Нобелова награда и се смяташе за един от първите атомни физици на века), толкова и заради веселия си нрав. Лучези му отвърна в същия тон. Присъстващите сдържано се засмяха. И след като отдадоха дължимото на традицията, която особено сега, в тези тежки мигове, им налагаше търсеното добро настроение, те заприказваха за своите изследвания и грижи. Но тъй като повечето от тях говореха само на родния си език, беше малко трудно да се разберат: неразборията обаче не трая дълго. Започнаха, всеки по ред, да излагат мисълта си с математически символи върху черната дъска, внесена предварително от домакина в салона.

Още след първите обменени мнения стана ясно, че проектът на Лучези заема огромно място в мечтите, разсъжденията и опитите им. Първоначалният етап бе вече на прага на осъществяването. Материята разкриваше полека-лека тайните на своята структура. И по-специално трудовете на професор Сборг хвърляха ярка светлина както от теоретична, така и от практическа гледна точка върху сложната природа на атома.

– Но всичко това е предварителната част на работата – рече в заключение норвежкият учен. – Да познаваш структурата на материята все още не означава да я създадеш по изкуствен път. На всички ви е известна основната трудност; тя произтича от самата същност на формулата $E=mc^2$, да, така е; за да се получат няколко частици материя, необходимо е значително количество енергия. Откъде да намерим тази енергия, как да я кондензираме, та тя да се прояви във видима и осезаема форма?

Настъпи продължително мълчание, а Лучези се почувствува едновременно горд и радостен пред общото недоумение. Действително се

потвърждаваше неговото първооткривателство, защото той бе в състояние да отговори поне на част от въпроса. Впрочем, след дълъг разговор с Роза, бе вече решил да го стори и да разкрие пред колегите си изобретателния си план. Развилнелите се противници в Германия и Италия изискваха от всички истински учени всеотдайно сътрудничество.

– Как да кондензираме енергията, професор Сборг, аз все още не мога да кажа. Но откъде да я намерим, откъде да я вземем, това знам.

Погледите се насочиха към него. Сборг повдигна гъстите си рижави вежди.

– Откъде?

– От звездите – отвърна Лучези.

В очите на всички се четеше учудване, ала отговорът не предизвиква нито възклицания на недоверие, нито скептични подигравки, както би станало при не толкова добре подготвени слушатели. Откакто бяха навлезли в теориите на новата физика и задълбочили основните постановки, учените свикнаха да се докосват до фантастичното. Знаеха, че здравият разум отвежда до измамни привидности, защото действителността в тази вселена е по-невероятна и от най-необузданото писателско въображение. Нещо повече, двадесетият век бе свидетел на странна, дори парадоксална за хора, които обичат точността и логиката, мутация – появата на поетичен усет. И събраната групичка, включваща някои от най-видните учени на епохата, даде ново потвърждение: думата „звезда“ я накара да потръпне.

– От звездите ли? – изрече бавно професор Сборг.

Но тъй като мозъкът му работеше бързо и безпогрешно, въпреки наличието на новия усет, той пръв схвана тънката мисъл на Лучези. Плесна се по челото и викна:

– Разбирам! Как не съм се сетил по-рано! Лъчението...

– Отгатнахте – отговори му италианският физик и разпалено продължи: – Знаете, че през пространството непрекъснато преминават и бомбардират планетата ни лъчи със значителен интензитет и способност за проникване, чийто точен произход все още е неизвестен, но ги наричаме космични, тъй като идват вероятно от звездите; звездите от нашата галактика и от най-отдалечените мъглявини. Аз искам да използвам енергията тъкмо от тези трептения, за да създам материя; може би няколко молекули за начало или дори само няколко атома, няма значение. Изворът е непресъхващ и ? на наше разположение. Ние сме потопени във водите му.

След тези думи пак се възцари мълчание. Вълнението на Лучези се

предаваше малко по малко и на останалите, но те бяха учени и нямаха навика да обсъждат нова идея, без да са я огледали от всички страни. След като се допита с поглед до Роза, Лучези отново заговори. Гласът му звучеше спокойно, ала от време на време леко потрепваше и така сякаш подчертаваше важността на изложението:

– Ще си позволя да изтъкна голямото теоретично, дори бих казал „метафизично“ значение на начинанието. Произходът на космичните лъчи още е обект на спорове, но той несъмнено е свързан, както знаете, с ужасяващите избухвания на гигантски звезди, които стават понякога. Може би – и това е хипотезата на Лъометър, с която също сте запознати – произходът им да отвежда към създаването на времето и пространството, когато в хаоса е избухнал първоначалният атом, раждайки нашата планета.

Така или иначе за мен няма съмнение, че енергията от тези трептения произлиза от разрушаване на материята. Тя представлява разпадане, разпиляване на огромния ни капитал от материя. Аз се стремя да кондензирам разпръснатата енергия, станала неизползваема вследствие космическите катастрофи, отново да я преобразувам, като се опирам на формулата на Айнщайн, и да я върна към основното ѝ състояние. Вземам за изходен материал една неуволима мъгла и създавам тук, на нашата планета, няколко частици субстанция, изгубена от милиарди години насам.

Лучези замълча. Одобрителният шепот и няколкото възторжени възклицания подсказваха за вълнението, предизвикано от дръзката му мисъл. Сборг изрази общото впечатление:

– Действително, изглежда че така Природата ни предоставя необходимия източник на енергия. Чест ви прави, Лучези, че пръв сте се досетили да използвате тази „манна небесна“, разпръсквана от звездите, в която ние сме до такава степен потънали, та вече не я забелязваме. Каквото и да бъде резултатът, идеята е велика. С божията помощ дано да я осъществим.

– Убеден съм, че е възможно, професоре. Извърших цяла поредица наблюдения, които ми дават основание да се надявам на успех.

Лучези засегна и някои технически подробности по методите, които смяташе да използва. Те бяха скъпо струващи и изискваха голяма предварителна организация. Накрая каза, че му е невъзможно да продължи опитите в Италия, в сегашната враждебна обстановка. Това поведение разговора в друга насока, започнаха да се оплакват от преследванията, на които бяха подложени. Сборг запозна Лучези с младата физичка

Елза Шмид. Издали я на гестапо заради смелите ѝ изказвания, но като по чудо успяла да избяга навреме. Тя се опита да опише неударжимата ненавист на нацистите към съвременната наука. Разказът ѝ накара всички да потръпнат. И надали щяха да повярват на думите ѝ, ако те не бяха потвърдени от други двама бегълци.

Последователите на релятивизма били подложени на огън и меч в Германия. Айнщайн бил отдавна принуден да напусне страната, а трудовете му били изгорени по площадите, превръщайки се в огромни клади. Неговите апостоли заплащали с кръвта си верността към теорията му. Всички, които неблагоприятно показвали каквото и да е одобрение спрямо $E=mc^2$, били хвърляни в затвора, откарвани в концентрационни лагери, подлагани на изтезания, а понякога и разкъсвани от тълпата. От това именно идваше най-голямата болка за свободомислещите. Народът, обработван, обсаждан от пропагандата, не признаваше вече истинските си приятели.

– Италия все още не е стигнала до такъв срам – каза Лучези, – но и при нас може скоро да започне.

Затова няма да се върна там. Не се боя за себе си, трябва обаче да продължа работата спокойно и на свобода.

След дълги спорове стана ясно, че проектът на Лучези представлява единствената програма, достойна за научното верую, с което да се противопоставят на преследванията, единствената, способна да промени мисленето на масите, като им покаже не на думи, а на дела, на чия страна е истината. Всички единодушно заявиха, че такава програма е съществима само в свободна страна, далеч от унижения и насилие, с правителство, което да подкрепи изследователите в техните усилия.

– Америка отговаря на тези условия – каза Лучези. – Там е Айнщайн и неговата известност ще ни осигури съдействие. Невъзможно е да се справим без помощта на правителството.

Сборг одобри предложението. Мислеше си, че може би той също ще бъде принуден да напусне страната си, ако и в нея проникне отровното семе, разпространявано от Хитлер.

– Междувременно – рече той – трябва да дадем възможност на Лучези да се възползва от всички наши постижения. Нямаме вече право да пазим научните си тайни. Пред заплашващата ни опасност трябва да сме единни, сплотени. Кой знае дали утре все още ще ни бъде позволено да говорим!

Хванати за ръка, Лучези и Роза се опитваха да различат в мъглата

очертанията на многоетажните сгради. Корабът приближаваше Ню Йорк. Обзелото ги вълнение се дължеше не толкова на обстоятелството, че бяха успели да избягат от враждебната обстановка в Европа, а може би и от заробване, колкото на мисълта за задачата, с която се бяха натоварили като учени.

Италианският физик носеше със себе си мирните надежди на цялата европейска наука. Ако изведеше своето дело докрай, нещо, в което вярваше не само той, а и колегите му, цялото човечество щеше да признае заблужденията си и народът нямаше повече да откликва на тираниите. $E=mc^2$ щеше да промени лицето на света.

Дните преди голямото пътуване бяха дълги и отегчителни. Дори връчването на Нобеловата награда се оказа за Лучези тежоба. След първоначалната радостна възбуда той бързо бе оценил действителната стойност на подобно отличие. Не бе от хората, които заспиват върху старите си лаври, гледаше винаги напред. Роза, която се възхищаваше от създавателната му страст, се усмихна и посочи с пръст първите отблясъци на свободния свят, очертали се на хоризонта.

– Ще успееш, Енрико. Сега държиш в ръце всички козове.

– Да, вярно е. Смятам, че ще успее да попълни и последните бели полета.

Показа ѝ сива тетрадка, изписана на ръка.

– Какво е това?

– Дневникът на Елза Шмид. Най-новите открития в Германия.

По съвета на професор Сборг всички учени му бяха поверили резултатите от тайно извършените проучвания. Някои не представляваха особен интерес, вече се бе запознал с тях, но бележките на Елза Шмид задържаха вниманието му и той внимателно ги прочете по време на пътуването. Те предаваха накратко проучванията на Ото Ханс, бившия научен ръководител на младата физичка, един от най-големите немски изследователи. Лучези веднага оцени огромната стойност на документа.

В него се описваше как ядрото на най-тежкия атом, на урана, е било разбито и разложено на най-простите си части, нещо, което никой не бе постигнал дотогава.⁵ Въз основа на извършения опит най-после се добиваше точна представа за вътрешната структура на метала и за освободената при разпадането енергия. Оттук нататък, изхождайки от тези дадености, бе съвсем лесно да се изчисли необходимото количество енергия,

5. Вероятно авторът има предвид изследванията на Ханс и Щрасман и Фриш и Майнер. През 1939 г. те постигат разцепване на ядрото на урана на две приблизително равни части, при което се отделя голяма енергия. Б. пр.

за да се извърши обратната операция.

Още същата сутрин, след като дълго премисля прочетеното, Лучези реши да съсредоточи усилията си в получаването на уран. Той, несъмнено, е с най-сложен атомен строеж, тъй като е и най-тежкият метал, но непредвиденото усложнение бе сякаш още по-голямо насърчение за гениалното прозрение; от друга страна, много по-силно впечатление щеше да направи получаването на тежък метал, отколкото на лек елемент.

Лучези сподели намеренията си с Роза тъкмо когато корабът влиза в пристанището. Пригответе се за слизване, като си мислеха за чудното равновесие, което провидението установяваше по своите неведоми пътища: последната брънка от веригата, една от най-важните, бе изкована в Германия, страната, в която вилнееха най-яроствните врагове на $E=mc^2$.

Въпреки напредналата си възраст, Айнщайн се приближи с гъвкава походка. Той познаваше лично президента на Съединените американски щати и го уважаваше, ала не обичаше официалните срещи. Беше се решил на това посещение, подтикван единствено от чувството за неотложен дълг.

На свой ред американският държавник, знаейки неговата неприязън към публичните изяви, бе отпратил всичките си сътрудници. Пристъпи към въпроса след няколко доброжелателни думи.

– Ето, тук е писмото ви, професоре. Вашата известност е достатъчно уверение за мен, че откритието е важно, а предложението – сериозно. Но все пак бихте ли ми го прочели бавно, на глас. После ще поговорим. Не разбирам някои постановки и бих искал да ги изясня.

Айнщайн зачете:

„... Нови научни изследвания, извършвани напоследък във всички страни по света, ме карат да мисля, че е възможно да се намери практическо приложение на принципа, изразен във формулата $E=mc^2$.

И по-специално: от проведените неотдавна от професор Лучези проучвания, чиито резултати ми бяха писмено съобщени, става ясно, че една част от пръснатата и разхищавана във вселената енергия, под формата на така наречените космични лъчи, може да бъде кондензирана и преобразувана в тежък метал, какъвто е уранът. Това начинание, представляващо несъмнен интерес от теоретична гледна точка, ще осигури на човечеството огромен напредък, който далеч надхвърля другите открития на века...“

Следваха кратки технически пояснения за провежданите в момента опити, но президентът пожела да прескочат тези редове.

– Бих искал да ми прочетете заключението си.

Айнщайн мина към края на писмото и продължи:

„Ето защо няколко физици, посветени в делото, и аз самият настоятелно препоръчваме на президента на САЩ да оцени по достойнство начинанието на Лучези, да му осигури предимство пред останалите държавни проекти и да отпусне значителните средства, необходими на учените в по-нататъшната им работа.“

Айнщайн замълча. Президентът го изгледа с възхищение и бавно заговори:

– Правилно съм разбрал... Знаете ли, професоре, че вие и вашите учени сте едно от чудесата на съвременния свят?

– В какъв смисъл? – запита Айнщайн, защото долови в думите му саркастична нотка.

– Вашите грижи са толкова далеч от нашите, сякаш живеете на друга планета. Чуйте ме, професоре. Невъзможно е да не знаете колко тежко е международното положение. Известно ви е, че в Европа още утре може да избухне война и страната ни няма да остане дълго извън сблъсъка. По целия свят се говори само за бойно снаряжение, за въоръжение по суша, вода и въздух.

Военните непрекъснато ме преследват с искания за повече кредити. Виждам как приближава денят, в който всички държавни средства ще бъдат пренасочени за военни цели... и вие, професор Айнщайн, и вашите наивни учени сте избрали точно такова време да настоявате да занимава правителството с дело, което има може би голямо теоретично значение, но чиято непосредствена полза...

– Сър – прекъсна го професорът, – тъкмо сегашното международно положение ме подтикна към тази постъпка. Малката група учени, от чието име говоря, знае много добре каква огромна опасност крие то. Но ние смятаме, че насилието води до насилие, като в омагьосан кръг; затова вярваме, че тъкмо обратното, примерът на едно безкористно начинание сред всеобщата безпътица, ще породи уважение из целия свят и ще се окаже единственият възможен начин да се сложи край на надпреварата във въоръжаването, която неизбежно ще ни доведе до самоунищожение. По наше мнение евентуалният успех на Лучези може да предотврати войната или, ако е твърде късно, поне бързо да я прекрати, като пренасочи човешката енергия и въодушевление, поели днес по грешен път, към напредъка, естественото състояние на света.

Президентът внимателно го наблюдаваше. После попита:

– Ако добре разбирам, професоре, вие възнамерявате да уловите

идващата от... звездите енергия и по немного икономичен начин да...

– Нищо не разбирам от финанси, сър, но сигурно ще са нужни милиони долари. Не бива да го крия.

– Милиони долари... за да я преобразувате в метал... много малко количество метал, добит от голямо количество енергия, ако правилно съм проследил мисълта ви. Но колко точно имате предвид? Няколко тона ли?

– Сър – отвърна разпалено Айнщайн, – ако Лучези използва изумителното количество космическа енергия, която, без да подозираме, буквално ни залива, и изразходва милиони американски долари, за да получи само един атом, един атом уран, т. е. една милиардна част от милиардната част на милиграм материя, ще сметна, че опитът му е успешен и че той добре се е потрудил за човечеството, а най-вече за страната, която винаги е вървяла начело на свободния свят. Ще сметна също така, че като подкрепи този опит, ръководителят на една велика нация ще се покрие със слава, много по-голяма от тази на всички полководци.

Казаното направи силно впечатление на президента, той стисна ръка на Айнщайн и заяви:

– Харесват ми вашата вяра и вашият идеализъм, професоре. Уверявам ви, че и аз, като човек и американец, съм не по-малко убеден в полезността на безкористното научно изследване. Бих ви подкрепил напълно, ако времената не са толкова тревожни; но аз нося отговорност за страната си и трябва да се съобразявам със съветниците си... По този повод искам да ви кажа, че показах писмото ви на началника на Генералния щаб, като поисках да го запази в пълна тайна. Той направи следната забележка, която, признавам, силно ме изненада. Чудя се как вие не сте се досетили сами.

Замълча, погледна настойчиво събеседника си и едва тогава продължи:

– Каза ми: „Не разбирам нищо от тези неща, но ако учените не се заблуждават и $E=mc^2$, ако огромно количество енергия може да се кондензира в няколко молекули материя, то тогава излиза, че една частица материя съдържа в латентно състояние неимоверно много енергия. Накарайте ги да разрушат материята, така че да освободят енергията за извънредно кратко време, което трябва да е много по-лесно, отколкото обратната операция, и те ще дадат на страната оръжие, осигуряващо пълното ни превъзходство при воденето на войната.“ Ето, такава е гледната точка на военните. Бързам да добавя, професоре, че аз самият съм невежа в областта на физиката, но бях удивен от логиката на подобно

предложение.

Айнщайн се стъписа за миг. Явно думите на президента го бяха заварили неподготвен и го объркаха. Съсредоточи се, после бавно изрече:

– Един вид експлозия, разпадане на материята, така ли? Признавам, господин президент, че никога не сме помисляли за това.

И така беше. Нито Айнщайн, когото твърде малко занимаваха експерименталните потвърждения, макар гениалният му ум да предвиждаше всяко тяхно проявление; нито Лучези, на когото първи хрумна идеята да подкрепи принципа с нагледен опит, нито Сборг от Норвегия, който познаваше по-добре от всеки друг безкрайната мощ на атома; нито Ото Ханс от Германия, който беше разложил урана на най-малките му части, нито някой от френските, английски или австрийски учени, заели се да пренесат на практическото поприще формулата за еквивалентността, не бяха се досетили за такова приложение на $E=mc^2$. Инстинктивният ужас, който им вдъхваше самата представа за разрушение, бе стеснил този път научния им кръгзор.

След като отново се вгълби и прецени всички страни на подказаната от президента вероятност, Айнщайн възмутено възкликна:

– Ако добре съм разбрал, сър, началникът на Генералния щаб иска от физиците релативисти да му произведат нещо като бомба.

– Да. Бомба, която както изглежда за нас, непосветените, ще превишава по мощност всички познати досега оръжия.

– Чест прави на науката – заяви професорът, като с усилие се владееше, – че подобна мисъл не е дошла наум на никого от нас. Тя може да се роди само в главата на един военен.

– Възможно е – съгласи се държавникът. – Но пред заплахата от война аз трябва да се съобразявам и с военните. А противниците, с които евентуално ще трябва да се бием, са, смея да забележа, точно вашите врагове, врагове и на науката. Именно те ви принудиха да избягате от Европа и те преследват сега вашите привърженици.

– Дори за да дадем отпор на най-страшните жестокости, сър – възрази Айнщайн, – дори за да победим лъжата, не бих могъл никога да се реша да участвувам в дело, сеещо смърт и унищожение!

Въпреки обзелия го гняв, той напрегнато разсъждаваше. С невероятната си способност веднага да развие една идея чак до крайните й последици той вече виждаше кървавата картина, която щеше да бъде зловеща развръзка на поредица от все по-изкусни опити да се предизвика разпадането на материята. Насили се да запази самообладание, осъзнавайки, че ужасът от подобно видение не може да бъде убедителен довод

пред върховния военачалник. И продължи по-спокойно:

– Борбата, която водим от години, господин президент, е борба на разума; битка на истината срещу заблудението и лъжата. Такъв конфликт изисква оръжия на духа; и ето, днес аз ви предлагам най-мощното от тях: възможността да дадем на света осезаемо доказателство за една голяма истина. А вие се колебаете дали да ни помогнете!

– Аз не ви отказвам. Искам да поразмисля върху вашия проект. Междувременно ви обещавам малка финансова помощ, която ще позволи на Лучези да продължи изследванията си... А сега се обръщам към обективния учен, най-големия на нашата епоха и може би на всички времена. Осъществима ли е идеята, подхвърлена от началника на Генералния щаб?

За гениалния ум на Айнщайн, поел веднъж в тази посока, бяха достатъчни няколко минути, за да предвиди, че превръщането на материята в разрушителна енергия е напълно възможно и вероятно много по-лесно от обратното преобразуване. Но той веднага си даде сметка какво би означавало за правителството и военните среди едно потвърждение или уклончив отговор от негова страна.

И все пак доста се двоуми, преди да отговори. От една страна се отвърщаваше от лъжата и най-вече от лъжата в науката. От друга – цялото му минало на последователен миротворец натежаваше във везните на съвестта: отхвърлянето на насилието, безбройните му призови, акциите за запазването на мира. Макар и косвено, той не можеше да поеме отговорност за неописуемото бедствие, чиято ужасяваща картина вече си представяше. Немислимо беше. Човешкото достойнство надделя над угризенията на учения... Та нима Галилей не бе изрекъл една лъжа, за да запази себе си? А той щеше да изкаже една антиистина, за да спаси вероятно милиони човешки живота. Реши се да го стори, но се изчерви от срам.

– Предложението на началника на Генералния щаб е напълно неосъществимо, господин президент – рече той. – Давам ви честната си дума на учен. То е противно на законите на физиката по причини, които не бих могъл да ви изложа сега. Би било загуба на време и пари да се правят изследвания в тази насока.

Дори дяволската метаморфоза на материята в енергия да бе осъществима, в свободните страни не би се намерил нито един добре подготвен учен който да работи за нейното възцаряване, обаче благоразумието им подсказваше да не се опитват и да обсъждат такава възможност.

Пред опасността, предусетена от Айнщайн, пред бедствието, което можеше да отприщи едно пагубно, чудовищно тълкуване на $E=mc^2$, героичната лъжа на учителя се превърна в негласна повеля за всички физици-изгнаници, които се ползваха с такова име в САЩ, че не бе изключено правителството да се обърне към тях за мнение.

И действително, когато избухна войната и след Айнщайн и Лучези най-прославените хора на науката от Европа намериха убежище в Новия свят, когато стана напълно очевидно, че Съединените американски щати няма да останат извън стълкновението, президентът събра видни личности, за да се посъветва с тях за възможния принос на релативистката физика в засилването на военната мощ на страната. Всички отговориха в духа на казаното от техния предводител. Заклеха се, че разлагането на атома не е, слава богу, в човешките възможности. Единствено осъществимо бе отстояването от Лучези преобразуване и те настойчиво искаха подкрепата на правителството, за да пристъпят към незабавното изпълнение на неговия проект. Въпреки твърденията им обаче президентът продължаваше да се съмнява дали във военно време трябва да обвърже страната с начинание явно без никаква практическа изгода и също така дали наистина бе невъзможно да се използва формулата $E=mc^2$ за създаването на мощни оръжия, както открито настояваха военните.

Честта да го убеди и по единия, и по другия въпрос и да наложи гледната точка на истинската наука се падна на американския физик професор Алмейър.

Той бе твърде млад – едва четиридесетгодишен, – но се нареждаше сред най-големите имена в Новия свят не само заради заслугите си в изследователската област, а и поради енциклопедическите си познания и многопосочната си дейност, която далеч надхвърляше рамките на физиката и математиката.

Спортист, произхождащ от фермерско семейство от Западните щати, обикнал живота сред природата, той влагаше колкото усърдие и енергия в поддържането на ранчото си, толкова търпение и тънка прозорливост в откриването на чистите истини сред джунглата на уравненията. Притежаваше великолепни качества на организатор, беше истински американец в някои отношения, реалист до такава степен, че проявяваше интерес дори към финансовите операции, ала намираще време и да изучава будизма и индуските религии и бе станал техен последовател. Владееше санскритски.

Тъй като поддържаше връзка с всички големи научни центрове, той

знаеше за идеята на Лучези и я бе изследвал с присъщата си ревност. Но европейските учени имигранти го познаваха слабо и се обезпокоиха, когато разбраха по неофициален път, че президентът ще поиска неговото мнение. Един американец, подведен от зле разбран патриотизъм, можеше да пренебрегне действителните интереси на човечеството.

Дълбоко разтревожени, Айнщайн и Лучези отидоха при него, за да разберат какви са намеренията му и да се опитат да го спечелят на своя страна. Прие ги любезно, но още при първите им думи се усмихна.

– Закъснели сте – каза той. – Президентът ме повика вчера и ми постави същия въпрос като вас.

– Какво отговорихте вие? – попита Айнщайн, като леко пребледня.

– Нима се съмнявате, учителю?

Гостите го погледнаха с недоумение, защото не знаеха как да изтълкуват усмивката му. А тя внезапно угасна и ученият подхвана с нескрито възмущение:

– Възможно ли е да се съмнявате в поведението на един убеден индуст? Вярвате ли, че аз, Алмейър, почитател на Брама, за когото е непоносимо всякакво насилие, че тъкмо аз, който смятам за престъпление да смачкам дори една мушица, ще съдействувам за изследвания, заплашващи да удавят света в потоци човешка кръв?

Допускате ли, че няма да се противопоставя на подобна мерзост с всички сили и с цялото влияние, което имам в страната? Залогът не е да знаеш коя нация ще господства, а дали все още ще има хора по земята след война, водена с такова оръжие. Как сте могли дори за миг да се усъмните в отговора ми, учителю! Нима е възможно да се поддам на изкушението и да извърша грях, след като съм не само физик релятивист, но и последовател на Ганди... Аз също се заклев, че е невъзможно разпадането на материята.

Засрамен от подозренията си спрямо такъв апостол, Айнщайн развълнувано го прегърна и тогава Алмейър му съобщи радостната новина: защитната му реч в полза на науката била толкова добра, че успял да убеди президента. Той щял да поведе правителството по славния път, открит от Лучези. Готов бил да му окаже пълна подкрепа и дори да му предостави значителна част от военните кредити, за да осъществи изумителния синтез.

Нощта вече си отиваше от столовитото плато в Лос Аламос, сред планините на Ню Мексико. Младият индианец Яка, с дълги черни коси и искрящи очи, се възползва от последните мигове мрак, за да се промъкне безшумно сред борове и шубраци в скривалището си под една

скала, откъдето незабелязано следеше как се справят белите мъже. Живееше много далеч, в самотно селце сред най-високите хребети. Свикнал бе да слиза почти всяка сутрин тук, където учените извършваха тайнствени ритуали.

Странното му поведение не бе предизвикано от никаква видима причина. Първия път се озова на това място случайно, тръгнал по следите на един таралеж. Когато зърна научноизследователския център, той инстинктивно се спотаи. Оттогава все идваше, сякаш го притегляше магнит.

Единствената му цел бе да наблюдава. Нищо не разбираше от действията на хората, които обитаваха платото, но им приписваше религиозен смисъл. Полека-лека започна да ги боготвори, те бяха спокойни и мълчаливи, толкова различни от останалите бели, които познаваше. Излъчваха ведрост на духа и благоразположение, които го потапяха в доволство и извикваха у него уважение. Същински жреци, те отправяха понякога прехласнати погледи към небето и на Яка не му трябваше много, за да потърси връзка между странните им занимания и хилядите всекидневни чудеса на природата. Дебнеше всеки техен жест и изпадаше в дълбока възбуда, когато бе край тях.

За него бе опияняваща игра да се промъква всеки ден преди разсъмване през бодливата тел, която ограждаше лагера, и да мами часовите. Те всъщност не бяха особено бдителни, тъй като безотрадната пустиня на Ню Мексико пазеше достатъчно добре голямата тайна, поне така смяташе правителството. Самите учени твърде често бяха забелязвали Яка, но присъствието му не ги смущаваше и те не бяха съобщили нищо на военните власти, които отговаряха за сигурността им. Не допускаха, че е опасен, и поначало изпитваха съчувствие към нищите и туземците. Понякога му намигаха съучастнически, сякаш бяха сключили негласно споразумение: те ще си затварят очите пред любопитството му, а той няма да се приближава прекалено много. Обожанието от разстояние му стигаше. Избрал бе наблюдателния си пост недалеч от тухлената пирамида, висока колкото цяла къща, около която бяха разположени уреди и проводници. От няколко седмици насам там бе главният театър на действията. Неизвестно как бе усетил, че тази сутрин ще се случи нещо. Сгущи се в старо прокъсано одеяло и зачака изгрева. Скоро дочу гласове, надигна глава и в утринната дрезгавина видя двама души, които крачеха към него.

– Вярваш ли, че успехът е близо, Роза?

– Убедена съм, Енрико.

Шестото чувство не бе подвело Яка. Днешният ден нямаше да бъде като другите. Не разбираше думите, но интонацията на двамата чужденци засилваше предчувствието му. Мъжът говореше на пресекулки, сякаш имаше треска, а жената отговаряше разпалено.

– Убедена съм, Енрико – повтори тя. – Помисли за това, което вече постигна. То е най-важното. Още преди месец получи уранов атом.

– Само един.

– Да, един, но синтетичен, създаден от теб и затова с нищожната си материалност той струва много повече, отколкото тонове метал, които съществуват в естествено състояние във вселената.

– Така е – съгласи се Лучези. – Днес обаче трябва да предизвикам раждането на милиарди атоми.

– Ще го направиш. Теорията ти е правилна, изчисленията – точни.

Лучези отговори. Яка потръпна, като чу гласа му – на такъв разговор в началото на работния ден бе присъствувал само два-три пъти и все ставаше чудо. Отгатваше го по трескавата радост, която обземаше неговите богове, свели глави над обредните си инструменти. Тази сутрин тонът на Лучези издаваше същата голяма възбуда като преди месец и Яка си спомни, че в оня ден след обяда белият мъж изведнъж бе започнал да подскача с вдигнати към небето ръце, толкова неприсъщо за обичайната му сдържаност, и да крещи: „Атом, атом!“, думи, които индианецът бе добре запомнил.

– Имаш право, Роза – казваше съпругът ѝ, – изчисленията са точни и теоретичната ми постановка е правилна. Верижната реакция ще се получи, както съм я предвидил. От първия създаден атом ще се родят други два. От тях – четири и т.н. Би трябвало да съм по-уверен.

Двамата физици останаха неподвижни и смълчани пред тухлената пирамида, издигаща се като храм сред пустинното плато. Яка внезапно обърна глава. Доловил бе познат шум, който вещаеше появата на друг жрец. Известни му бяха навичките на всички и гръмкият смях можеше да бъде единствено на професор Сборг. Още преди да го види, той си представи почти със синовна обич огромната фигура и червеникавите вежди на норвежеца.

Сборг също бе принуден да напусне страната си, завладяна от нацистите. Неговото бягство, истински подвиг, бе възхитило целия научен свят. Арестуван от гестапо, той се измъкнал през нощта по въжена стълба и след много премеждия се добрал до съюзническа подводница. Носел със себе си последните резултати, получени в европейските и поспециално в германските лаборатории, които продължавали да работят

тайно за истинската наука. И норвежкят професор, като толкова други прочути специалисти, бе намерил в Америка сигурно убежище и възможност да продължи изследователската си работа. Съединените американски щати колекционираха научни светила, както някога европейски произведения на изкуствата. Една Нобелова награда представляваше най-доброто свидетелство за автентичност и много се търсеше.

По искане на Лучези, подкрепено и от Алмейър, на когото бе поверено организирането и ръководството на центъра, повечето именити изгнаници бяха събрани в Лос Аламос, далеч от градовете, сред тишината и безлюдното на пустинята, за да съдействуват за осъществяването на проекта.

Яка забеляза, че Сборг се смее по-отривисто и по-шумно от обикновено, което бе ново потвърждение на предчувствието му за необикновени събития. Ето че се появи и самият той. Вървеше заедно с Джон Алмейър и двамата подвикваха весело на Лучези и съпругата му.

– Велик ден – рече Сборг и пак гръмогласно прихна. – Ще повторим чудото на Христовите хлябове.

Лучези само се усмихна, но американският му колега не устоя и чистосърдечно се разсмя.

Тук му е мястото да го кажем. Въпреки напрегнатата работа и сериозните проучвания, атмосферата в Лос Аламос съвсем не бе потискаща. Настроението сред учените бе ведро, дори закачливо, ако искаме да бъдем по-точни. Възвишеният характер на делото не възпираше нито за миг изявата на чувствата, а сред тях важно място заемаше хуморът. Сред общия дух на усмихната човечност, който постепенно се бе наложил на столовитото плато, най-големият атомен физик, професор Сборг, се открояваше с шумната си веселост, занимателна духовитост и неизчерпаем запас от смешни истории. Всички, които по-късно описваха „Лосаламоската епоха“, наблягат на тази негова черта от характера като на значителен факт. Някои дори разказват, че там можели да го открият по преживящите се от смях хора, които неизбежно оставял след себе си.

Впрочем у всички тези известни люде се таеше нещо детинско. Радвайки се за първи път в живота си на истинска свобода, избавени от отегчителните лекции и паричните грижи, разтоварени чрез военната администрация от дотегливите подробности на всекидневието, те не бяха далеч от мисълта, че изследователският център е земен рай, и се държаха действително като ученици във ваканция. А и съзнанието, че работят за благородно, според разбиранията им дело, с практически неограничени средства, ги изпълваше с необичаен плам и доволство.

Способностите им бяха устремно прищорени. Получените досега частични резултати бяха за тях въодушевяващи етапи от победоносния път, който трябваше да извървят докрай. Така че те живееха в постоянно опиянение, което се изразяваше преди всичко в непоклатимо добро настроение и би било лицемерно да премълчим, в неударжимото желание да си погаждат взаимно безобидни номера.

Яка, мълчалив и усмихнат свидетел, наблюдаваше простичките или изтънчени закачки, които не винаги разбираше добре, но затова пък съдеше за духовитостта им по бурния хохот, съпътстващ добре скроената шега. Оценяваше както веселите задявки, така и сериозността и съсредоточеността на учените, когато ги погълнеше сложен опит. Това за силваше убеждението му, че неговите богове са добри.

Изобретателното им шегобийство стигна един ден дотам, че закачиха проводник със слаб електрически ток за дръжката на вратата към столовата; жертвата обаче се оказа генерал Гоуц, военният управител на лагера, а не професор Сборг, на когото искаха да си върнат заради постоянните му дяволии. След като неволно се завъртя с балетна стъпка, генералът страшно се разгневи. Наложиха се Алмейър да го убеждава с целия си авторитет и тактичност, че никой не се е опитвал да засегне достойнството му, а че той за беда е попаднал на лоша електрическа изолация. Но високопоставеният военен така ругаеше, че се чуваше из целия център. Яка сякаш се вкопа в земята и косъм от него не се подаваше навън. Този ден разбра, че мъжът в униформа е опасен и не принадлежи към расата на веселите богове.

И така в Лос Аламос всекидневната работа се вършеше с радост.

– Ще повторим чудото на Христовите хлябове – каза пак професор Сборг, защото обичаше да подчертава образните си попадения.

Така изразяваше посвоему същността на решаващия опит, към който се готвеха да пристъпят, водейки се по изчисленията на Лучези, а те, изглежда, потвърждаваха някои изследвания в немските научни лаборатории. След като получеха от космическата енергия един или няколко атома, трябваше да започне спонтанно, т.е. чрез действието на самите природни сили, така наречената верижна реакция. Очакваше се от първите атоми да се родят други и броят им да се увеличава в геометрична прогресия, ограничавана единствено от мощността на уредите и скоростта на енергийното хранване. Ако практиката потвърдеше теорията, в тухлената пирамида щяха да се излюпят милиони, ако не и милиарди уранови атоми, чиято поява щеше да бъде отбелязана от съответните прибори. Все още не ставаше въпрос атомите да се кондензират във

видим и твърд къс метал. Този следващ етап изискваше много труд и време.

– Всичко е готово – вече сериозно заяви Лучези.

Изчакаха да дойдат и другите участници: група физици, в която влизаха най-големите умове на света. Решиха да започнат. С разгуптяно сърце Яка гледаше как Лучези се изкачва на приспособения подиум срещу тухлената пирамида, сякаш божи служител се готви да свещенодействува пред олтара.

И останалите заеха местата си – всеки знаеше какво точно трябва да извърши. Стояха мълчаливо пред подобия на пултове, разположени в полукръг около пирамидата. От време на време завъртваха ръчка, натискаха копче, подчинявайки се на Лучези, който, застанал високо на своя амвон, махваше с ръка или даваше кратки указания. Цялото устройство се намираше на открито. Дори палатката, в която пазеха апаратурата, бе свалена, така че нищо не спираше погледа на очарования Яка.

Сборг и Алмейър, в случая обикновени зрители, бяха се дръпнали встрани. До тях генерал Гоуц, поканен от любезност, изглеждаше доста притеснен и наблюдаваше сцената с безпокойство. Помисли си, че тя прекалено много му напомня за някои спиритически сеанси, на които бе присъствувал, докато беше още нисш офицер.

Който й да е непосветен наблюдател също би се изненадал от налагащото се сравнение. За него щяха да го подготвят непрекъснато повтарящите се във всекидневните разговори думи „материализация“, „дезинтеграция“, а ето че сега тези смълчани хора със съсредоточени погледи и поставени върху пулта ръце наистина приличаха на спиритисти, събрани около огромна маса в очакване на свръхестествено видение.

– Всички уреди работят добре – установи Лучези. – Електрическият ток е включен.

Стрелката върху големия циферблат се бе отместила. Това означаваше, че силни потоци невидима енергия, породени в междузвездните гълбини, започват да прииждат към пирамидата, в която бе поставен изработеният от Лучези и Роза кондензатор. Разпръснатата космическа мощ постепенно се натрупваше в мъничкия реактор. Въздухът бе чист. Надморското равнище също благоприятствуваше за провеждането на опита. Стрелката едва доловимо, но непрекъснато се отдалечаваше от нулевото деление. Сега всички погледи бяха вперени в един киноекран, възпроизвеждащ в уголемен вид Уилсъновата камера, уред, който отбелязва появата на атомите чрез причинената от тях във влажен въздух кондензация.

Дълго време екранът оставаше сив и празен. Генерал Гоуц крачеше напред-назад и стрелкаше със сърдити погледи физиците. Вече няколко пъти го бяха канили на подобни сеанси, но според него от тях не бе излязло нищо полезно, нито пък забележително. В деня, когато Лучези закрещя: „Атом, атом!“, и се озова в прегръдките на Роза, а после всички се спуснаха да го поздравяват, той реши, че са полудели. Въпреки получените обяснения генералът не можеше да възприеме сериозно мъничката мъглява чертица, появила се и мигновено изчезнала от екрана, която предизвика такъв възторг у специалистите.

След едночасово търпеливо изчакване Лучези изведнъж се обади:

– Ето началото на материализацията. Достигаме до същата точка като миналия път. Сега ще се роди атом.

– О, свети дух, къде си? – викна Сборг.

Ала изражението на останалите показваше, че не е време за шеги, и той замълча.

Призракът, чието появяване дебнеха, заяви присъствието си по свой начин, както преди месец, просветвайки върху екрана подобно на тъничка ивица мъгла.

– Ако изчисленията ми са верни, верижната реакция трябва да започне сега – каза Лучези и гласът му потрепера.

– Ще започне! – потвърди и Роза.

Уредите бяха включени на най-голяма мощност и чудото стана. Върху екрана плахо се появиха две чертички, после четири, осем, цял букет, сноп, докато накрая заискри истински бенгалски огън, който се разгаряше все по-буйно. Стрелката на големия циферблат се бе върнала на нула, което показваше, че опитът продължава по свой собствен импулс, черпейки необходимата енергия от природните източници чрез процес на съзидателно множение, породен от великата тайна на света. Сега целият екран бе покрит с бели чертици в несекващо движение и гайгеровите броячи, отбелязващи наличието на свободни атоми, след началните прищракования издаваха вече едно непрекъснато бръмчене.

– Милиарди атоми – прошепна Лучези.

– Може и да са милиарди, ала къде са? – кипна генерал Гоуц.

– Около вас – обясни му Алмейър. – Едва породили се, те изчезват, невидими в пространството. Концентрацията все още не е достатъчно висока, за да изкристализират в уран, но принципът на верижната реакция е установен. В скоро време ще видите с очите си и ще пипнете с ръцете си получения метал, уверявам ви.

Генералът недоверчиво сви рамене. Опитът завършваше.

Бръмченето на броячите, преминало през най-голямата си сила, постепенно затихваше: пуканията се чуваха на все по-дълги промеждутъци, проблеснаха последните чертици по екрана, той потъмня, престанаха да работят и останалите прибори. Цялата енергия, събрана в тях, се бе превърнала в материализирани атоми. Лучези слезе от подиума, горешо приветствуван от приятелите си.

Тогава професор Сборг показа нещо, увито в хартия, което бе скрил зад гърба си, разопакова го и победоносно измъкна бутилка кианти: своеобразен поклон пред родината на италианския им колега, който развълнувано му стисна ръка.

Вдигнаха сърдечни поздравници и изпразниха бутилката. После се запътиха към лабораторията, опиянени от първия си голям успех и затова още по-нетърпеливи да продължат изследванията. Яка изчака да се отдалечат. Пропълзля през храстите, мина под бодливата тел и все още зашеметен от атомния фойерверк, пое по обратния път. Уподобяваше церемонията на магическите обреди, извършвани в племето му от жреците, които, накичени с отблъскващи маски в бяло и черно, неистово се мятаха и подскачаха, за да влязат в общение с духовете на Земята и Небето. Ала неподвижността и царственото спокойствие на учените го покоряваха много повече от кълченията на туземните му събратя. Убеден бе, че новите богове се движат в по-висши селения. Прибра се в селцето късно през нощта, обсебен от разтърсващи видения.

Преди отново да се захванат за работа, Лучези изтри потното си чело, погледна с усмивка жена си и в очите му светна гордост.

– Видя ли, Енрико – каза Роза. – Не биваше да се съмняваш.

– Да, но не можеш да постъпя другояче. А ти разбра ли метафизичната стойност на опита? Знаеш ли защо атомите се размножават така, чрез делене от цялото, като амеби?

– Защото си голям учен, Енрико.

– Не, какво съм аз пред природата. Причината е в нея, ние само й помагаме, тъй като тя по своята същност е градивна. Създанието извиква съзидание. Такъв е космическият смисъл на верижната реакция. Тази най-висша постановка на Вселената народът отдавна е отгатнал по интуиция и я е изразил в една чудесна поговорка: „Помогни си сам и господ ще ти помогне!“

Роза кимна утвърдително и прошепна:

– Господ-бог не залага на рулетка, както казва великият Айнщайн⁶. Той винаги следва един съзидателен план.

Хилядите подробности от решаващия опит бяха проучени първо с

жар, а после с най-голяма придирчивост, та провеждането му да добие внушителен характер и да остави незаличим спомен в сърцата на зрителите.

Времето и мястото на действието бяха обсъдени на съвещание, на което присъствуваха учени, членове на правителството, военни и президентът на САЩ. Историческите обстоятелства определиха едва ли не с математическа точност мястото, а случайността и въображението се намесиха чак накрая, когато трябваше да се избира между селища с еднакви дадености. Очевидно бе, че може да бъде само район в Япония, единствения останал противник на науката и на закона $E=mc^2$. Тази страна предлагаше последна възможност на учените да докажат свръхчовешката мощ на формулата, като същевременно спрат, с неопровержимия си експеримент пред обществеността, една кръвопролитна война. За държавниците, отговорни за управлението на страната си, това пък бе последен шанс да оправдаят с нагледен резултат огромните кредити, отпуснати за изпълнението на проекта на Лучези.

По технически причини – космическите лъчи проникват по-лесно в горните слоеве на атмосферата – опитът трябваше да се извърши на определена надморска височина. А от съображения за по-голяма гласност, за ефект на въздействие – нужно бе да се осигури най-голям брой надеждни наблюдатели, – немислимо бе демонстрацията да се проведе пред армии или флотилии. Учените не смятаха военните за особено достойни за вяра свидетели и имаха известно основание. Военнолюбците бяха устроени така, че най-малко те можеха да схванат истинското значение на едно градивно дело. И тъй, решаващо се оказваше последното действие от цялата поредица проучвания и изследвания да се разиграе във въздуха, над голям град, който да е гъсто населен и високо развит, та да предостави едновременно многобройни и сигурни очевидци.

След като участниците в съвещанието единодушно стигнаха до това убеждение, намеси се случайността. Тъкмо изброяваха различни селища, когато професор Айнщайн, също поканен на обсъждането, поиска да запише нещо. Порови из джобовете си, но не намери бележник и накрая измъкна смачкано и пожълтяло листче, на което сред алгебрични знаци бе записано едно странно име.

– Хи-ро-ши-ма – разчете го той.

Беше същото листче, върху което бе записал названието на града,

6. Крилата фраза на Айнщайн, произнесена в споровете му с физиците, които защитавали тезата, че случайността и вероятностите са единствените закони, управляващи Вселената. Б. пр.

посрещнал го така тържествено преди няколко години. Оттогава то стоеше в джоба му, а и той носеше все същия костюм.

– Какво казахте, господин професоре? – попита президентът.

– Хи-ро-ши-ма – повтори замислено Айнщайн.

И в съзнанието му изплуваха приятни спомени: той отново крачеше под арки със зеленина и отново от небето струеше белоцветен дъжд. С вълнение разказа запечаталата се у него картина и всички почтително го слушаха.

Когато свърши, президентът се позамисли, после се обърна към присъстващите физици:

– Струва ми се, че Хирошима е много подходяща за вашия опит, господа. Предлагам именно този град в памет на посрещането, което е устроил на най-големия учен в света.

– Аз лично ще бъда много поласкан – заяви Айнщайн. – Не се сърдя на жителите му, въпреки сегашните им заблуждения. Напротив, ще се радвам, ако добрините, с които ме обсипаха, им се върнат стократно.

И тъй като нямаше никакви сериозни възражения, избраха град Хирошима.

За определянето на подходящо време също не се наложи дълго да спорят. Стигнаха бързо до решението, че ще бъде най-удобно в дванадесет часа, когато движението по улиците е най-натоварено. Лучези и Алмейър се бояха някой да не пропусне зрелището, като имаха предвид най-вече домакините и малките деца. Затова предложиха жителите на Хирошима да бъдат предупредени за чудото, което щеше да се извърши над главите им; срещнаха обаче съпротивата на правителството, която бе обоснована от президента със следните думи: – Не, господа. Ако получаването на материя има действително историческото и философско значение, което вие му приписвате, то трябва да се извърши напълно изненадващо, тогава въздействието му върху масите ще бъде много по-голямо.

всъщност той не смееше да признае, че правителството и военните не споделят ни най-малко оптимизма на физиците. Ако се съдеше по доклада на генерал Гоуц, по време на един от предварителните опити той наистина видял нещо да проблясва във въздуха, а после благоговейно поставили в шепата му стиска бял прах и заявили, че това е новополучен уран.

Но той не можел да бъде сигурен в нищо с тези мечтатели и фантазори, които понякога подозирал в най-обикновено фокусничество. Затова президентът не държеше да заложи името на САЩ в операция със

съмнителен успех, като се съгласи предварително да я оповести.

Щом завърши съвещанието, учените се завърнаха в Лос Аламос. Докато чакаха определената дата, те се заеха да уточнят и да подготвят последните подробности от операцията. Яка, който почти не напускаше наблюдателния си пост, забеляза в очите им пламъче и то искреше все по-силно с приближаването на решаващия ден. В лагера пристигна дори самият Айнщайн. Макар да нямаше склонност към практическите доказателства, той оценяваше голямата важност на експеримента и затова сметна за необходимо да насърчи всички с присъствието си в навечерието на събитието. Придружаван от Сборг, той обикаляше из лаборатории и работилници и искаше да му обяснят действието на безбройните механизми, необходими за изпълнението на научната задача.

Принципната идея, родена от неговия ум, бе довела полека-лека талантливите му ученици до тези находчиви изобретения. Приемаше ги добронамерено, но с леко снизхождение. Току се усмихваше и тихичко си повтаряше: „Верните теории позволяват експериментални проверки, но няма път, който да води от опита към теорията.“

Яка, изпълнен с удивление и уважение към големия учен, се превърна в негова сянка през цялото време на престоя му в Лос Аламос. Във всяко от движенията му той виждаше заложено вълшебство и понякога дори се опитваше да задържи погледа му. Присъствува от разстояние на многобройните му срещи със Сборг. И забеляза, че щом завършваха доверителните разговори, в очите на Айнщайн проблясва лукаво пламъче, а жестовете му, обикновено толкова съдържани, издаваха вътрешна топлина. Помисли си, че ги свързва някаква тайна. И се увери в това, когато гръмкият смях на норвежеца прозвуча по съвсем особен начин.

През трите седмици, предшествуващи събитието, не бяха бомбардирани нито Хиросима, нито съседните селища. Учените бяха издействували краткотрайно примирие от военното командване, тъй като човеколюбивият характер на предприетото дело бе несъвместим с обстановката на насилие.

На хоризонта, над морето, се появи черна точка. Един-единствен самолет напредваше в безоблачното небе на Хиросима. И колкото повече се приближаваше, толкова по-голямо недоумение будеше сред жителите, тъй като, по искане на учените, бе боядисан в зеления цвят на надеждата, а под крилетата му бяха залепени изображения на бели гълби. Не се усещаше ни най-малък полъх на вятъра. Градът бе притихнал в спокойното и топло японско лято.

Водещите физици от Лос Аламос също участваха в експедицията. Лучези бе заявил, че има нужда от всички свои помощници. Не беше точно така, защото само с включването на един лост щеше да започне цялата поредица от операции, но той нямаше нито смелостта, нито правото да ги лишава от триумфалния завършек. Всеки изгаряше от желание да види крайния успех, бляскава отплата за много години свръхчовешки усилия. Отсъствуваше единствено Айнщайн, който, поради напредналата възраст и разклатеното си здраве, не понасяше полети на голяма височина. Но поддържаше постоянна връзка с тях посредством радиотелефон.

– Оставете ги да постъпват както искат – бе посъветвал президентът военното командване. – Всичко още от началото е дело на учените, а ние не разбираме кой знае какво. Интересува ни резултатът.

Така че екипажът бе помолен да се съобразява с указанията на Лучези, каквито и да са те. Затова пилотът не се възпротиви, когато му наредиха да се спусне ниско над града и да направи няколко обиколки, като поклаща криле, за да се видят ясно на слънцето белите гълъби. Подчини се, но все пак си позволи да забележи, че има опасност да бъдат свалени. Ала Лучези поклати глава и се усмихна. Предчувствието му подсказваше, че оръдията на противовъздушната отбрана няма да влязат в действие.

Не се излъга. Японците не ги обстрелваха. Те бяха стъписани, обезоръжени пред зеления самотен самолет, окичен със странни птици, и малко оставаше да го приемат за свръхестествено видение. Той беше направил вече няколко кръга и Роза видя пълните с хора улици. Нямаше следа от паника.

– Погледни, Енрико – рече тя. – Те разбраха. И са с нас.

Действително като по телепатия възбудата и възторгът на пътниците се бяха предали на жителите на Хиросима. Застанали неподвижно, те с разширени очи наблюдаваха небето и очакваха да стане чудото.

– Гледайте, гледайте хубаво! Гледайте всички! – викна Лучези, напрегнат до крайност, сякаш тълпата долу можеше да го чуе.

Но все пак се овладя. Нуждаеше се от цялото си хладнокръвие, за да направлява следващите решаващи маневри. Заповяда на пилота да се издигне на около дванадесет хиляди стъпки⁷.

– Наближава часът – каза напрегнато Алмейър.

Лучези укроти разтуптяното си сърце и нареди да изхвърлят

7. Стара френска мярка, равна на 0.32 м. Б. пр.

енергийния кондензатор, който, поддържан от малък балон, се понесе из въздуха. Самолетът бавно закръжи около него.

Сборг вдигна слушалката на радиотелефона, който ги свързваше с Айнщайн, и на един дъх тихо изрече:

– Настъпи часът, Учителю!

Гласът на Айнщайн се разнесе необичайно спокойно от високоговорителя и бе в пълна противоположност на трескавата напрегнатост на учениците му.

– Не изпитвам никаква тревога. Опитът не може да не потвърди една правилна теория.

Тогава Лучези се обърна към жена си с едва доловим трепет:

– Роза, благодарение на теб се заех с тези изследвания и ги доведох до успешен край. Твоята заслуга за предстоящото събитие е толкова голяма, колкото и моята. Ти включи лоста.

– Не, Енрико. Тази чест, както всичко останало, се пада на теб.

– Нима не виждаш, че не мога, нямам сили – примоли се той и се строполи на една седалка, неспособен повече да мръдне.

Всички наоколо бяха мъртвобледи, парализирани, не на себе си от възлнение. Едва изрекоха:

– Хайде, Роза!

При изключителни обстоятелства някои жени проявяват по-голяма психическа устойчивост от мъжете. С решително движение Роза дръпна лоста надолу. От един високоговорител веднага се разнесе отброяването на секундите:

– Десет, девет, осем, седем...

Лучези успя да махне отчаяно с ръка. Пилотът разбра и изключи моторите. Самолетът планираше безшумно. Изпитото лице на Джон Алмейър сякаш се удължи още повече. Сборг, дори той с изопнати черти, не бе в състояние да изрече нито дума.

– Шест, пет, четири... – отекваше гласът от високоговорителя.

Лучези хвана Роза за рамото и я накара да долепи заедно с него чело до илюминатора.

– Три, две, едно... нула!

Навярно, както някога небесните тръби са приветствували внезапния взрив на първоначалния атом, отбелязвайки със свещен сигнал създаването на Вселената, така сега високоговорителят тържествено обяви нулевия миг от новата ера, извикана за живот от човешкия гений. Ала неговото сътворение не бе придружено от никаква глъч. Напротив: тишина, по-стряскаща и от най-чудовищната врява, изпълни ведрото

небе над Хиросима.

Дори въздишка не се чу вътре в самолета, а той продължаваше да планира, несмушаван от ни най-малък повей. Толкова дълбоко, толкова наситено бе безмълвието и притихването на природата в първите минути от новата епоха, че екипажът си помисли да не е станал провал. Хората на науката обаче знаеха, че най-възвишените дела се осъществяват винаги в пълно самовглъбяване.

Почти всички нададоха едновременно победоносен вик. Вперили очи в небето, те зърнаха бегъл отблясък под кондензатора. Един слънчев лъч бе отразен от... от нещо, от предмет, от вещество, което не съществуваше преди миг. Необичайното просияване се повтори. Самолетът се приближи и те ясно видяха.

По-тънка от стърготина, нежна като листче от роза и като него плуваща из въздуха, искряща на слънцето, същинска кристална капка, синтез на разпръснатата из света енергия, символ на мъдростта, търпението, човешкия гений и любовта сред хората, фина пластинка уран се рееше из ослепителната синева.

За секунда, хипнотизирани от появата на създадената частица материя, която се носеше високо над града – отбрулен и запокитен лист, – учените не отделяха поглед от нея. После всеки реагира според характера си.

Джон Алмейър се спусна към Лучези и Роза, прегърна ги и се разрида неудържимо. Спалино се завъртя в дива жига, от която самолетът започна да се люлее заплашително. Но екипажът най-много се разтревожи от поведението на грамадния Сборг. Той се затъркаля по пода, блъскайки глава в стените, и не можеше да спре истеричния смях, който разтърсваше херкулесовото му тяло.

Дълго време никой не беше в състояние да отрони дума. Най-последното изля в една-единствена формула:

$$- E=mc^2$$

изхълца Алмейър.

$$- E=mc^2$$

повтори Лучези, стиснал ръцете на жена си.

$$- E=mc^2$$

изрече и тя, заеквайки.

- $E=mc^2$ – изкрещя Спалино и размаха ръце като криле на мелница.

- $E=mc^2$ – избоботи професор Сборг и смехът му изпълни с продължителен тътен кабината.

След този пристъп на обяснима лудост Лучези грабна телефонната

слушалка, наложи с голяма мъка относителна тишина и се обади на Айнщайн.

– $E=mc^2$, учителю! – гласът му трепереше. – Кондензираната енергия приема форма и цвят. Видимо, осезаемо, създадено от нас вещество се появи в небето над Хиросима. Вие бяхте прав! Ние сме прави!

– Никога не съм се съмнявал – отвърна простиичко Айнщайн. – Благодаря.

Междувременно тъничката пластинка уран продължаваше полека своя полет надолу. Не бе изминала голямо разстояние през няколкото минути на неуправляема радост. Проблясването ѝ даваше възможност да не се изпуска от поглед нейното движение.

Проявеното от учителя хладнокръвие успокои донякъде физиците и те проследиха останалата част от опита. Пилотът бе включил единия мотор и водеше самолета успоредно с късчето метал.

– Не може, не бива да спре дотук нашето сътворяване – възкликна Лучези. – Сега трябва да започне верижната реакция, както я предизвикахме при атомите... Не ме ли лъжат очите? Тук, тук и тук...

Зрението му беше все още добро. В малкото пространство, което искрящата частица вещество сякаш осветяваше с факел, вече блестяха две напълно еднакви нещица. Урановата пластинка си имаше сестра близначка, от първородна материя, също толкова изящна и толкова чиста както нея, но още по-изумителна, и тя я придружаваше с криволици в плавното ѝ спускане към Хиросима.

Тишината, която настъпи този път, бе нарушена само от възклицианието на Сборг:

– Четири.

Сега над града кръжаха четири метални стружки. Ала норвежецът още не бе довършил, и ето че осем бели точки се откरोиха на слънцето. Отново ставаше чудото на верижната реакция. Захванаха да се надпиреварват кой първи ще обяви поредното, фантастично размножение:

– Осем – викна Спалино.

– Шестнадесет – още по-несдържано отброи Лучези.

– Тридесет и две – изрева Сборг.

Но твърде скоро вече не смогваха да следят водопада от вълшебства. Те прииждаха на последователни вълни от диаманти и бисери, които изникваха от нищото, заченати сякаш от гениалните туптения на невидим мозък. Облак от искрящи пеперуди се залюля в чистата синева над Хиросима и с всяка измината секунда се разпростираше все повече.

Някои от малките, лъскави частици дори докоснаха корпуса на

самолета при поредното му кръжене.

– Но... това са цветя! – удиви се Спалино.

Отново отекна смехът на професор Сборг. Сега в него нямаше нищо истерично, долавяха се по-скоро лукави нотки.

– Уранови цветя – уточни той. – Идеята е на Айнщайн, хрумна му, когато си спомни за възторженото посрещане, което са му устроили тук. А аз я осъществих. След като принципът на създаването е известен, не е трудно да придадеш на енергията желаната форма и металната субстанция да се втвърди в очертанията на цвете. Така засвидетелствуваме дължимото едновременно към разума и артистичното чувство у японците.

Всички нададоха възторжени възгласи и приветствуваха норвежкия си колега за изобретателността.

– Погледнете – обади се Роза, сочейки надолу, към земята. – Разбраха ни и ни поздравяват. Никой няма да го забрави.

Действително, японците бяха проумели какво представлява необикновеният облак и бяха плъзнали по улиците. Без да губят от религиозната си окраска, интуицията им и предчувствието за неизбежно чудо преграстваха в научнообоснована сигурност. Екстазът, в който бяха изпаднали, се подхранваше колкото от удовлетворението за ума, толкова и от удоволствието за сетивата. Омаяни от лъчистия водопад, който бавно се изливаше над тях, просветлени от яснотата на формулата $E=mc^2$, повтарян в хор от мъдреците на града като химн, жителите на Хирошима изживяха миг на чувствена наслада и на интелектуално ликуване, какъвто нито една общност не бе познала досега. Всички бяха вдигнали ръце към небето в порив на признателност, надежда и любов. Старците падаха на колене и благодаряха на боговете за оказаната им милост да видят такова зрелище. Караха и децата да застанат ничком и да съберат длани за молитва.

В тези славни минути на непресекуваща радост сякаш всяка следваща секунда разкриваше още по-шеметни висоти и изпълваше обитателите с още по-опияняващ възторг.

Първо растящият облак, разпрострял се над града и околностите, се превърна в гигантска гъба. Цялото небе над Хирошима, чак до хоризонта, се изпълни с безброй цветя, по-изящни и от цъфнала черешова клонка, и в толкова гъсти редици, че слънчевата светлина се разпадна на хиляди приказни пламъчета и феерични пъстроцветни дъги.

После настъпи разтърсващото преживяване, когато струпалите се хора чуха за първи път музиката, идеща от небесния дъжд. Нежната мелодичност, която долавяха всички в Хирошима, не можеше да се сравни

с нито една земна песен. Само в сънищата си най-трепетните поети до-
чуват далечно ехо от подобни акорди и напразно ги дирят наяве. Носе-
ше се основен звуков фон, непрестанен и галещ като шепота на най-бис-
тър извор, навярно така пърхат с криле серафимите, понесли се рамо до
рамо из космическия безкрай; и след този шептеш, по-извисен и от пот-
репването на неосезаем ефир, на неравни промеждутъци бликаха божес-
твено чисти тонове, тънко, сладостно звънтене на кристал, родено от
сблъсъка на пластинките чистороден уран в бавното им кръжене към
земята.

Дойде най-после мигновението, трескаво желано както от учените,
горе в небето, така и от хората, долу на земята, когато първите снежин-
ки новосъздадена материя, истински вълшебен сняг, паднаха над Хиро-
шима, нежно и полека, сякаш след дълъг полет кацаха пеперуди. Въоду-
шевлението достигна връхната си точка и трудно би могло да се повяр-
ва, че душата и тялото издържат на такова сладно откровение.

И ако небесната манна бе очаквана с нетърпение от всички здрави
обитатели на Хирошима, то със стократно по-голямо вълнение, с упова-
ние, надхвърлящо здравия разум, жадуваха за нея онеправданите – бол-
ни, недъгави, ранени, те всички, сами или с помощта на други, бяха из-
лезли по улиците. Предчувствието ги бе изтръгнало от ложето на стра-
данието и надеждата бе грейнала за тях с първите метални отблясъци.

И ето че там, пред очите на струпалите се, когато първата вълна
стигна до земята и клетниците усетиха полъха, а сетне и мекото докос-
ване на първородната материя, ето че започна нова верижна реакция от
чудеса, отглас на онази другата, предизвикана от хората в небето. Един
нешастиник, с тежко нараняване от фронта, и парализиран от кръста на-
долу, захвърли патериците, вдигна и той ръце към небесата и се впусна
в ликуващ танц.

Примера му последваха и други и колкото по-силно се сипеше бо-
жественият уран, толкова по-многобройни ставаха те.

Слепци, които още отначало следяха демонстрацията с вдигнати
нагоре каменни лица, потрепваха, щом вълшебните пластинки докосне-
ха мъртвите им зеници. Напрегнатият израз изчезваше, чертите се смек-
чаваха и очите примигваха под ласката на светлината. Благодарствените
им молитви вляха своята пламенност в небесната симфония. И се понесе
над Хирошима песен на безгранична признателност.

Ето: парализираните проходиха, слепците прогледнаха, глухите си
възвърнаха слуха, раните се затвориха, мъртвата плът възкръсна. В зо-
рата на славната нова ера се намеси провидението и то нямаше да

остане длъжно на човешката добронамереност. Защото вече не ограничаваше намесата си спрямо един или двама, както обикновено, а умножаваше до безкрайност чудното си благо, отстраняваше на часа всяка болка и най-после проявяваше онази своя щедрост, която пазеше, за да възнагради усилията на знаещите как да го призоват и вярата на неотвърналите се от него.

Като видя всичко това, Хирошима се възпламени в неудържим възторг. Бързо облече празничната си премяна. Щръкнаха върлините за състезание, преплетоха се гирлянди, развяха се знаменца и върху хиляди плакати бе изписана с огромни букви формулата $E=mc^2$. А приказните цветя затрупваха земята с диамантена постеля. Децата ги събираха с шепи и им се радваха. Момиченца ги втъкваха в косите си като най-скъпоценен накит. И за да бъде вълшебството по-пълно, в този миг учените започнаха да изстрелват в искрящото от металните отблясъци небе снопове многоцветни ракети, които феерично озариха небесния дъжд и той запламтя като северно сияние над благословения град.

Защо опитът в Хирошима не завърши с това тържество на прослава? Защо става така, че най-благородното дело често се свежда до резултат, който ни най-малко не отразява чистотата на първоначалните замисли и дори е в крещящо противоречие с вдъхновените го възвишени принципи? Защо толкова много любов предизвика толкова размирици?... Когато, дълго време след трагичното събитие, Джон Алмейър си спомни за него, той изрече с болка няколко стиха от Милтън, излезли сякаш от устата на незнаен демон: „...ако тогава от злото се помъчи пак добро да извлече, ний трябва да намерим начин да го извратим, така че от доброто зло отново да изтръгнем, в което може да сполучим...“⁸

Цитатът обаче е само коментар и в никакъв случай не може да се приеме за обяснение. А тъй като горепоставените въпроси остават без отговор, историята трябва да се задоволи с точното отбелязване на фактите...

Пръв се обезпокои Лучези, когато след час забеляза, че ураниевият дъжд все повече се усилва и верижната реакция не дава никакви признаци за забавяне.

– Трябва да преустановим опита – прошепна Алмейър.

Лучези му посочи изключения лост. Престанал бе да направлява операцията, ала природата, на чиито сили се бяха позовали хората, бе сякаш обладана от съзидателна страст, която нищо не можеше да

8. „Изгубеният рай“, кн. I. Преведе Ал. Шурбанов. Б. Пр.

уталожи. Всяка секунда се произвеждаше превъплъщение на енергията в материя,кратно на това от предишната секунда, но космическият извор не пресъхваше. Самолетът отдавна се бе издигнал на голяма височина, за да не попадне в плен на новосъздаденото вещество, чиято грамада растеше неудържимо, и за това пътниците на борда следяха с най-усъвършенствувани прибори какво става в Хирошима.

А над Хирошима все по-поройно се лееше металният дъжд и все по-тъмен ставаше той. Искренето, наред с лъченето лека-полека бяха угаснали. Броят на урановите цветя нарастваше, следвайки своя съдбовен закон, също както при игра на дама се удвояват бобените зърна.

Явлението се подчиняваше на математиката и неумолимата ѝ точност бележеше всеки миг от неговото разгръщане. Ни един лъч не проникваше през огромния облак и ослепителната му белота и хилядите отблясъци се бяха удавили в сива сплав. Превърнал се бе в плътна маса от тъмно, без блясък тежко вещество, което се сипеше безспир върху града, и земята трепереше под него сред глух непрекъснат тътен, като непрекъсващо ехо от чудовищни оръдия. По улиците уранът бе затрупал хората до пояс, после стигна до шията. Още няколко броени минути уредите на борда показваха, че се виждат дечица, вдигнати на ръце от родителите им. Ала скоро и те бяха погребани. Не мина много време и синтетичната материя погълна най-високите сгради. Така изчезна от лицето на земята Хирошима.

След като градът безвъзвратно потъна и съзидателният бяс на природата най-после се усмири, след като настъпи постепенно проясняване и последните уранови цветя закръжиха над огромно метално езеро, без нито едно островче в него, след като учените се увериха, че не е останала и следа от Хирошима, те дълго и замислено мълчаха.

– Кой би могъл да го предвиди? – въздъхна най-сетне Лучези.

– Никой – отвърна Роза.

– Струва ми се все пак – неуверено възрази той, – че нося, макар и непряко, известна отговорност.

– Но аз натиснах копчето! – простена Айнщайн по свързания с радиотелефона микрофон; Сборг вече го бе предупредил.

Всички в хор възмутено го прекъснаха и започнаха да го утешават. На Сборг не му беше трудно да докаже на Учителя, че нито той, нито Лучези, нито някой от останалите физици има за какво да се упреква.

– Нашата съвест е чиста – заключи той – и това е важното. Имахме благородни намерения. Идеалът ни бе съзиданието.

– Да, вярно е – потвърди Лучези, като хвърли последен поглед

надолу, към земята. – Бог ми е свидетел, че не съм искал да стане така.

КРАЙ

© 1957 Пиер Бул
© 1989 Райна Стефанова, превод от френски

Pierre Boule
E = mc² ou le roman d'une idee, 1957

Източник: <http://bezmonitor.com>

Публикация:

СЪРЦЕТО И ГАЛАКТИКАТА или Ева = МС². 1989. Изд. Георги Бакалов, Варна. Биб. Галактика, No.98. Сборник разкази и новели. Съставител: Райна СТЕФАНОВА. Превод: Райна СТЕФАНОВА [E = МС² ou le roman d'une idee (1957); Histories charitables (1965); Quia absurdum (1970), Pierre BOULE]. Художник: Текла АЛЕКСИЕВА. Печат: ДП Георги Димитров, София. Формат: 70×100/32. Печатни коли: 12. Страници: 192. Цена: 1.50 лв.

Съдържание:

Предговор: Многоликата фантастика на Пиер Бул – Светлана ТОДОРОВА – с.5–8;
Злополучията на Змията Изкусителка – с.9;
Последната битка – с.39;
E = МС² или Историята на една идея – с.61;
Дяволското оръжие – с.137;
Сърцето и Галактиката – с.150.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/673>]